

EEN RELATIONEEL ANTWOORD OP KLIMAATVERANDERING

Calum Samuelson

Een Relationeel antwoord op klimaatverandering

Calum Samuelson

Dit is een gratis vertaling van het oorspronkelijke boek: A Relational response to climate change.

ISBN: 978-94-92697-23-3 (2021).

Vertaling: Jacoline Waaijenberg

© 2023 Sallux Publishing. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Omslagontwerp en lay-out: Reproserve
Afbeeldingen omslag: Petrin Express en Karsten Wurth

Disclaimer

Sinds 2011 worden de activiteiten van Sallux financieel ondersteund door het Europees Parlement. De aansprakelijkheid voor elke mededeling of publicatie van Sallux, in welke vorm en via welk medium dan ook, berust bij Sallux. Het Europees Parlement is niet verantwoordelijk voor welk gebruik dan ook van de daarin opgenomen informatie.

OVER ONS

Jubilee Centre

Het Jubilee Centre wil een Bijbels perspectief bieden op sociale, economische en politieke vraagstukken. Wij geloven dat de Bijbel een samenhangende visie op de samenleving beschrijft, die blijvend relevant is voor het Verenigd Koninkrijk en de wereld in de eenentwintigste eeuw. Zorg voor relaties tussen mensen onderling is de kern van onze sociale visie. Wij streven ernaar onze visie uit te diepen, te verspreiden en toe te passen om een fier antwoord te kunnen geven op de uitdagingen waar individuen, gemeenschappen en beleidsmakers vandaag mee worden geconfronteerd. Wij willen christenen toerusten om zout en licht te zijn in het publieke domein.

Sallux | Stichting ECPM

Sallux is de politieke stichting van de *European Christian Political Movement* (ECPM). Sallux betekent “zout en licht”. Wij willen als organisatie scherpte en helderheid in het publieke debat aanbrengen en zo christelijk licht werpen op de problemen van de maatschappij nu. We presenteren onze ideeën door middel van het organiseren van onze evenementen en het verspreiden van onze publicaties. Onze afwijkende, christelijke visie op de samenleving bevraagt áltijd de status quo.

info@sallux.eu

www.sallux.eu

OVER DE AUTEUR

Calum Samuelson is predikant in Seattle, VS. Hij heeft er de afgelopen jaren voor gekozen, om samen met zijn vrouw en zoon, in intergenerationele huishoudens te gaan wonen. Hij is auteur van verschillende publicaties van het Jubilee Center, waaronder *Just Pay* (2019) en *Artificially Intelligent?* (2019) en heeft twee masterdiploma's in de historische theologie.

DANKBETUIGING

De auteur wil iedereen bedanken die aan het onderzoek, de totstandkoming en het redactiewerk van deze publicatie heeft bijgedragen, in het bijzonder Ben Crelin, Ralph Lee, Charlee New, Martin Wilde, Mercedes Williams en Jonathan Tame. Zij willen van hun kant Sallux bedanken voor de subsidie voor de kosten van het onderzoek en voor de publicatie van het eindverslag.

INHOUD

Voorwoord	7
Introductie	10
Inleiding	11
Onze invalshoek	12
I. Relationale beoordeling van de oorzaken om onze situatie te begrijpen	14
Mondiaal en geopolitiek: waar mensen leven	15
Economisch individualisme	18
Postmodern denken	21
De motor van het consumentisme	22
Conclusie	24
II. Een Bijbels perspectief aanwijzen als visie op de mensheid	26
Identiteit	27
God de Vader	28
Familie als integratie	30
Theologie van de geboorte	32
Omgeving	34
Land en tuinen: verspreiding van Gods orde en zegen	36
Tempel en steden: de verspreiding van Gods presentie en glorie	39
Priesters en naasten: de transformatie van bijzondere levens	42
Missie	44
Eschatologie	46
Van licht tot zout	48
Zegeningen en vervloeking	49
Conclusie	50
III. Een relationele economie creëren	51
Verbinding	54
Met meer generaties onder één dak	55
Gemeenschappelijke middelen en openbare omgevingen	57
Ergens thuis zijn	59
Investeren in generaties	61
Fysieke en mentale gezondheid	63
Bestemming	65
Werk en productiviteit	67
Naar andere vormen van “recreatie”	69
Op weg naar een relationele economie	69

IV. Conclusie

- 12 uitingen van “verkeerd denken”
- 12 Relatieve actiepunten voor de toekomst
- Eindconclusie

72
72
74
75

VOORWOORD

Bezorgdheid over klimaatverandering lijkt nu de inzet in de huidige botsing tussen liberaal-progressieven en conservatieven. Een inzet die leidt tot een oplopende culturele confrontatie. Voor veel mensen staat bezorgdheid over klimaatverandering en milieu gelijk aan een individualistische liberale – progressieve – houding én een linkse politieke agenda. Hierdoor is onze gemeenschappelijke toekomst op deze planeet helaas al te vaak gepolitiseerd en wordt een vruchtbare dialoog bemoeilijkt.

Deze publicatie laat zien dat er ook een andere weg is. Een visie die mensen samenbrengt en begint bij het leven zelf. Als Sallux nemen wij het feit dat het leven relationeel is als uitgangspunt voor beleid.

Uitspreken dat het leven relationeel is, houdt in dat ons leven gerelateerd is aan en afhankelijk is van onze medemensen en al het natuurlijke leven. Als christelijke denktank geloven wij dat wij verbonden zijn met onze Schepper, onze naaste, onze familie en de gehele schepping. Vanuit een seculier gezichtspunt is het ook een onmiskenbaar feit dat een individueel leven niet op zichzelf staat, maar ingebed in een sociale context en natuurlijke omgeving. Ons relationele gezichtspunt is gebaseerd op de belangrijke notie dat al het leven waardevol is. Als christenen zien wij deze waarde geworteld in de liefde van onze Schepper voor de hele schepping. Een diepgaande reflectie op hoe het christelijk geloof verbonden is met duurzaamheid: dat wil deze publicatie zijn.

De EU stelt in artikel 1 van haar *Handvest van de grondrechten*: “De menselijke waardigheid is onschendbaar. Zij moet worden geëerbiedigd en beschermd.” Dat is ook de basis voor artikel 37, van hetzelfde Handvest, dat stelt: “Een hoog niveau van milieubescherming en verbetering van de kwaliteit van het milieu moeten in het beleid van de Unie worden geïntegreerd en overeenkomstig het beginsel van duurzame ontwikkeling worden gewaarborgd.” Helder is dat zowel het christelijke als het seculiere gezichtspunt gebaseerd is op de gedachte dat het leven intrinsieke waarde heeft. Sallux is ervan overtuigd dat de seculiere omarming van de intrinsieke waarde van het leven historisch gezien geworteld is in een christelijke visie van de wereld. Hieruit blijkt dat wij, ondanks verschillen in religieuze en seculiere overtuigingen, een relationele kijk op het leven delen.

Ons uitgangspunt houdt in dat een positieve houding tegenover gezin en gemeenschap én nadruk op de waardigheid van het menselijk leven, niet in strijd is met goede zorg voor het milieu. Een liberale houding in de progressieve zin van het woord is niet vereist om te staan voor bescherming van de schepping. Het waarderen van families en gemeenschappen is heilzaam voor de instandhouding van ons

leefmilieu. Dat houdt dus vervolgens ook in dat autonoom individualisme schadelijk kan zijn voor onze planeet.

Het hedendaagse consumentisme is gericht op “het creëren van je eigen ervaring” of “het ontwerpen van je eigen levensverhaal.” Consumentisme en het idee van het autonome individu zijn met elkaar verweven. Het autonome individu definieert zijn bestaan door datgene wat het consumeert. Interessant genoeg zorgt deze combinatie ervoor dat mensen hun vervulling zoeken in dezelfde activiteiten als andere mensen (bijvoorbeeld in massa ‘Instagram toerisme’). Als we in plaats daarvan proberen de vervulling van ons leven te zoeken en te vinden in onze relaties, creëren we een andere levensstijl. Eén die minder veeleisend is voor onze planeet. In de vermenigvuldiging van individuele ervaringen en bezittingen, de autonome, individuele levensstijl, delven zowel onze relaties als onze leefwereld het onderspit.

De kritiek van deze publicatie op de klimaatbeweging is dat het ontbreekt het aan een diepere analyse die nagaat hoe het consumentisme is ingebed in onze cultuur en hoe dat vervolgens onze economie – en onze leefomgeving – beïnvloedt. Er zijn bemoedigende tekenen in delen van de klimaatbeweging waar ideologische pogingen worden gedaan om de begrippen gemeenschap en duurzaamheid met elkaar te verbinden. Deze verandering vereist echter wel een grondige reflectie op de impact van (progressief) autonoom individualisme. Het zou bemoedigend zijn als de klimaatbeweging in de toekomst in deze richting verder zou gaan.

Concluderend, wanneer het liefhebben van onze naaste, onze gemeenschap en de zorg voor onze familie centraal staat in ons leven, zal zich dat ook vertalen in het verminderen van de belasting van onze ecosystemen. Een visie die relaties op de eerste plaats zet, omvat ook onze leefwereld.

Dit heeft gevolgen voor onze economie. Consumentisme is over het algemeen noodzakelijk om aan de vraag naar toenemende winst te voldoen. Een redelijke winst is nodig om elk bedrijf in stand te houden. Dat is echter iets anders dan de huidige druk op bedrijven om steeds hogere winsten te genereren om aandeelhouders en andere investeerders tevreden te stellen. Het maximaliseren van de aandeelhouderswaarde creëert schadelijke patronen in onze economie die haaks staan op het begrip duurzaamheid. Dit heeft niet alleen nadelige gevolgen voor de bedrijfscultuur: het heeft ook een ontwrichtend effect op onze planeet. We hebben in alle opzichten behoefte aan een relationele economie.

Een economie, die gericht is op het ondersteunen van het leven in plaats van het maximaliseren van kortetermijnwinsten, is inderdaad een andere economie dan die we nu zien. Daarom is het passend dat deze publicatie wordt afgesloten met

een hoofdstuk waarin aanzetten worden gegeven voor een relationele economie. Uiteindelijk hebben we behoefte aan een economie die sociaal en ecologisch verantwoord is. Een economie waarin het voorzien in de behoeften van de gehele mensheid belangrijker wordt geacht dan het vergroten van de winst voor de happy few. Om meer inzicht te krijgen in onze denkrichting over een hervorming van de economie raden we u onze andere Sallux-publicaties over dit thema aan (bijvoorbeeld *Van Extractie naar Creatie*).

Dit is een unieke uitgave die verschillende van onze thema’s met elkaar verbindt. Sallux is Calum Samuelson als eindredacteur van deze publicatie dan ook zeer dankbaar, evenals het Jubilee Centre en alle medeschrijvers die samen dit eindresultaat tot stand hebben gebracht. Wij danken hen voor de samenwerking.

Het is onze hoop dat deze publicatie zal helpen bruggen te slaan in onze samenlevingen door een breder begrip te creëren van wat zorg voor ons milieu inhoudt. Wij zijn uiteindelijk rentmeesters van Gods schepping: het is onze verantwoordelijkheid tegenover de volgende generaties om ervoor te zorgen dat deze planeet voor iedereen leefbaar blijft.

Johannes de Jong

Directeur, Sallux

INTRODUCTIE

Klimaatverandering is één van de belangrijkste problemen waarmee de wereld aan het begin van de jaren 2020 wordt geconfronteerd. Er is een nieuwe sociaal-activistische generatie opgestaan, waarvan sommigen tot het uiterste gaan om het publiek, en vooral de politiek, te confronteren met de bedreiging die de klimaatverandering volgens hen vormt voor hun toekomst en ook voor de planeet als geheel.

Sommigen geven het christendom de schuld van het probleem - met het argument dat de leer van de Bijbel over de wederkomst van Christus en het oordeel over de aarde, een vrijbrief geeft voor onverantwoordelijkheid. Anderen blijven erbij dat het christelijk geloof ons het meest brede zicht geeft op menselijke verantwoordelijkheid en het sterkste motief om de planeet te beheren voor toekomstige generaties.

Ondertussen moeten regeringen en beleidsmakers het spanningsveld onder controle houden tussen het inspelen op sociale en economische behoeften op korte termijn, met name die door de Covid-19-pandemie worden verergerd, en de kosten op langere termijn van het beteugelen van de klimaatverandering.

Wat nodig is, is een kader dat deze twee uitdagingen op holistische wijze kan verbinden, een raamwerk dat helpt de behoeften van huidige en toekomstige generaties op elkaar af te stemmen, en dat iedereen aanmoedigt deel uit te maken van de oplossing. Dit rapport voor Sallux introduceert een dergelijk denkframe. Het betoogt dat de Bijbelse visie op relaties de sleutel is tot zowel menselijk als ecologisch floreren.

Deze publicatie beoogt niet het definitieve antwoord te zijn in de discussie, maar wil graag een eerste aanzet zijn, een verhaal dat een gesprek op gang brengt over onze waarden, levensstijl en wereldbeeld, als het gaat om een fier antwoord te geven op de uitdagingen van klimaatverandering.

Jonathan Tame,
Directeur, Jubilee Centre
Juni 2021

INLEIDING

Blythe Pepino, een jonge vrouw, lanceerde begin 2019 de beweging *Birthstrike*. Deze beweging wil klimaatverandering oprecht bestrijden door geen kinderen te krijgen. De gedachte hierachter is dat dit de milieu-impact van de snelle groei van de menselijke bevolking drastisch inperkt.

BirthStrike is slechts één voorbeeld van de vele bewegingen die creatieve en radicale manieren uitdenken om zo de strijd aan te gaan met klimaatverandering.¹ Terwijl andere klimaatactivisten zich bezighouden met andere zaken, zoals het economische systeem, een duurzame landbouwmethode of de persoonlijke levensstijl, is BirthStrike onderscheidend door de nadruk op de milieu-impact van nieuw menselijk leven.² Hoewel deze benadering momenteel vermoedelijk niet op brede steun kan rekenen, is zij wel tekenend voor de bezorgdheid. Zóvér gaat de huidige angst over de dreigende klimaatverandering in de wereld.³ Zóvér, dat steeds meer jongeren het idee tegenwoordig acceptabel vinden dat het ergste wat je voor de planeet kunt doen, het krijgen van kinderen is.

Als deze overtuiging aangevlogen wordt vanuit het beperkte perspectief van het verbruik van onze hulpbronnen, valt er zeker iets voor te zeggen. Deze publicatie bestrijdt echter fundamenteel het idee dat het krijgen van kinderen slechts een keuze is in een set van levensstijlen. Deze publicatie gaat ervan uit dat het niet krijgen van kinderen geen productieve manier is om klimaatverandering tegen te gaan. In feite zullen wij betogen dat het beschouwen van mensen als individuele “keuzemakers”, een holle frase is, die daarom alleen maar kan leiden tot fragmentarische oplossingen. Deze oplossingen zouden zelfs op lange termijn contraproductief kunnen zijn voor het mondiale natuurherstel.

Achter initiatieven als Birthstrike gaat een toenemende wanhoop schuil. Niet alleen vanwege de bezorgdheid over klimaatverandering, maar ook vanwege de politieke en sociale verdeeldheid over de oplossingen van dit probleem. In plaats van dat

1. Pepino werd zelf geïnspireerd door *Extinction Rebellion*. Er is een belangrijk verschil tussen activistische bewegingen die de omvang van de menselijke bevolking willen beperken en actiegroepen die daadwerkelijk pleiten voor het moedwillig uitsterven van de mens... Zie “Ik voer campagne voor het uitsterven van het menselijk ras,” <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2020/jan/10/i-campaign-for-the-extinction-of-the-human-race-les-knight>. Les Knight richtte de *Voluntary Human Extinction Movement* (VHEMT) op in 1991.

2. Er moet worden opgemerkt dat BirthStrike heel omzichtig opereert, om niet te de indruk te wekken dat zij methoden voor “bevolkingsvermindering” als zodanig ondersteunen. Hun acties zijn eerder bedoeld om het bewustzijn te vergroten en discussies op gang te brengen die nodig zouden zijn voor verandering.

3. Zie <https://www.lrb.co.uk/podcasts-and-videos/videos/lectures-events/is-it-ok-to-have-children>.

de voortgang van de wetenschap en de algemenere bekendheid van feiten over klimaatverandering de mensheid verenigen in aanpak, zorgen globalisering en sociale mediacampagnes er paradoxaal genoeg voor dat de onoverbrugbare ideologische verschillen toenemen en meningsverschillen juist geaccentueerd worden.

Het is van groot belang om de ernst van de bedreiging te onderkennen en te begrijpen. Daarnaast, is het ook van belang, dat onze reactie op klimaatverandering is gebaseerd op hoop, in plaats van wanhoop.

Deze publicatie benadrukt de waarde van menselijke relaties. Wij stellen vast dat de probleemstelling van de BirthStrike-beweging fundamenteel onjuist is. Individualistisch consumentisme is juist de kern van het probleem. Het opzetten van een relationele bril, gebaseerd op onderliggende Bijbelse waarden, biedt een unieke en hoopvolle blik op echte verandering, dat een groener beleid en een gezondere samenleving creëert.

ONZE INVALSHOEK

18 *Zonder profetie vervalt het volk in bandeloosheid, wie de wet in acht neemt is gelukkig.*
- Spreuken 29⁴

Effectieve christelijke sociale betrokkenheid vereist zowel scherpzinnige analyse, als creatieve oplossingen. In dit rapport is ons doel een afgewogen verhaal van hoop te bieden, gebaseerd op drie belangrijke elementen:

- 1) **Geïnformeerd:** Een scherp, feitelijk begrip van onze huidige economische systemen en hoe deze onvoldoende zijn voor menselijk en ecologisch floreren (hoofdstuk 1).
- 2) **Narratief:** Een coherente alternatieve verklaring van het menselijk bestaan, gebaseerd op Bijbelse inzichten, om de noodzaak van gezonde gezinnen voor het creëren van een florerende omgeving te onderschrijven, en daarmee duidelijk te maken waarom de huidige systemen falen (hoofdstuk 2).
- 3) **Hoop:** Een inspirerende visie op de toekomst, die voortbouwt op positieve familierelaties en daarmee de druk op het milieu vermindert, doordat mensen hun vervulling weer gaan zoeken in relaties, in plaats van in consumentisme en competitie (hoofdstuk 3).

Het belangrijkste argument van hoofdstuk 1 is dat de onderliggende structuur van

4. Alle tekstverwijzingen in de lopende tekst zijn afkomstig uit de NBV21.

het huidige kapitalistische economische systeem in het Westen geen ontwerp is dat menselijk en ecologisch floreren bevordert. In dit hoofdstuk wordt geworsteld met de realiteit van het niet-duurzame gebruik van *resources* en de verschillende oplossingen die hiervoor worden voorgesteld in het klimaatdebat. Er worden vier verschillende factoren geanalyseerd die aan deze realiteit bijdragen: geopolitieke, economische, ideologische/socio-demografische en technologische factoren. Bevestigd wordt dat het voor samenlevingen van essentieel belang is te zien dat individualistische en consumentgerichte benaderingen, de problemen die zij proberen op te lossen, zelf creëren en in stand houden.

Hoofdstuk 2 baseert zich op de Bijbel om de begrippen identiteit, plaats en missie uit te diepen. De inhoud van deze concepten biedt tegenwicht aan huidige opvattingen in de westerse cultuur en maakt het mogelijk om zowel relaties bevorderende als milieu bevorderende doelstellingen tegelijkertijd na te streven. De Bijbelse concepten laten zien dat zowel menselijke gemeenschappen als natuurlijke omgevingen goddelijke gaven zijn, die ontworpen zijn om elkaar te verrijken, in plaats van met elkaar te concurreren.

De kern van hoofdstuk 3 is het concept van de relationele economie.⁵ Cruciaal hierin is dat menselijke relaties worden gewaardeerd als dé belangrijkste factor, verantwoordelijk voor de uiteindelijke bloei van al het leven. Het laat zien dat het floreren van menselijke relaties te beginnen met het gezin en in bredere zin binnen en tussen lokale gemeenschappen het algehele welzijn veel meer bevordert dan dat het individualistisch consumentisme dat doet. Dat laatste moedigt de milieuvernietigende accumulatie en absorptie van hulpbronnen aan. Dit laatste hoofdstuk verkent mogelijkheden voor relaties tussen generaties op drie gebieden: verbinding, erbij horen en zingeving.

Het is belangrijk om op te merken dat ons begrip van hoop niet louter wishful thinking is, maar gebaseerd is op een Bijbels begrip van toekomst. Het is stevig geworteld in de dood en opstanding van Jezus. Bijbelse hoop negeert noch vermindert het huidige lijden, maar bekijkt de problemen in het licht van Gods beloofde toekomst, de komst van zijn heerschappij van gerechtigheid en vrede⁶. Dit is de hoop die het christendom altijd heeft verkondigd, namelijk dat God op een dag zijn gebroken schepping zal herstellen.

5. Hoewel veel van de argumenten in dit document betrekking hebben op nieuwe perspectieven op basis van nieuwe gegevens, kent het diepgaande denken over een relationele economie zelf een rijke geschiedenis van meer dan drie decennia. Zie Michael Schluter, "Voorbij het kapitalisme," *Cambridge Papers* 19, nr. 1 (2010).

6. In de Bijbel bevatten de verschillende termen voor "zaligheid", het begrip "gezondheid" in hun betekenis (naast andere termen zoals behoud, beveiliging en gemoedsrust). Zie Handelingen 27:34.

I. RELATIONELE BEOORDELING VAN DEELOORZAKEN OM ONZE SITUATIE TE BEGRIJPEN

“The experience of enlightenment does not create community; on the contrary, it frees him who attains it from the bonds of all human community, including those of family.”
- Lesslie Newbiggin

Tegenwoordig zijn we ons meer dan ooit bewust van klimaatverandering. De voortdurende berichtgeving in de media over verre gebeurtenissen – ontbossingen, recordtemperaturen op Antarctica, tropische stormen en sprinkhanenzwermen in Oost-Afrika – zorgt ervoor dat het niet als een verrassing kwam, toen het Oxford *Word of the Year* in 2019 “klimaatnoodtoestand” was.⁷ Hoewel sommige groepen terughoudend zijn met het gebruik van het woord “crisis” om de huidige omstandigheden te beschrijven, gebruiken veel internationale instanties de term al decennia⁸, waaronder het monumentale *IPCC Global Warming of 1.5°C Report*.

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat jongeren blij geven van “klimaatstress” – angst en bezorgdheid voor klimaatverandering en voor de vele sociale en politieke problemen die daarmee gepaard gaan. Dit leidt tot de oprichting van radicale bewegingen zoals *Extinction Rebellion* en *BirthStrike*.

Hoewel niet kan worden ontkend dat menselijke activiteiten de grootste bijdrage leveren aan klimaatverandering, heeft de groeiende urgentie omtrent het onderwerp geleid tot een wat al te simplistische denkwijze over het verband tussen bevolking en klimaatverandering, die kan worden uitgedrukt in de volgende formule:

Meer mensen → Meer CO₂ en afval → Ecologische ramp

Hoewel deze formule een afspiegeling is van de bestaande urgentie, is zij ook te algemeen en houdt zij geen rekening met de uiteenlopende mondiale niveaus van grondstoffenverbruik. Hoewel de klimaatcrisis een probleem is van de hele wereld, is niet iedereen op onze planeet verantwoordelijk voor de uitstoot van evenveel CO₂ of afval. De rijkste 10% van de wereld is verantwoordelijk voor de helft van alle

7. Zie <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2019/>; ook ““Eco-anxiety” (Ned. vert.: “klimaatstress”): how to spot it and what to do about it,” www.bbc.co.uk/bbcthree/article/b2e7ee32-ad28-4ec4-89aa-a8b8c98f95a5.

8. De Conferentie van de Verenigde Naties over milieu en ontwikkeling van 1992 gebruikte de term “crisis” om de gevolgen voor de mondiale ecosystemen te beschrijven.

broeikasgasemissies, en de rijkste 20% is verantwoordelijk voor 70%.⁹ Bovendien, zijn er op de wereld grote verschillen in attitude tegenover klimaatverandering en motivatie om deze te beperken.

Een direct verband tussen bevolkingsomvang, materiële rijkdom en milieuschade is dan ook onvermijdelijk. Het is duidelijk dat de massaconsumptie van goedkope producten – waaronder voedsel, kleding en huishoudelijke artikelen – in combinatie met een hoge mate van mobiliteit, belangrijke oorzaken zijn van de milieucrisis. Dit weerspiegelt het individualisme van de westerse cultuur, en haar opvatting dat rijkdom eerder materieel dan relationeel gemeten wordt, volgens Newbiggin een logisch gevolg van de “enlightenment experience”.

Daarom wordt in dit hoofdstuk ingegaan op de wijze waarop het menselijk gedrag het milieu aantast en wordt betoogd dat het individualistisch consumentisme de eerste oorzaak is van klimaatverandering. Het biedt een relationeel begrip van het probleem en stelt vast dat de kwaliteit van menselijke relaties uiteindelijk van invloed is op de kwaliteit van de natuurlijke omgeving, omdat in het algemeen geldt, dat hoe individualistischer een cultuur is, hoe meer deze geneigd is om in het teken te staan van consumentisme.

Als individualistisch consumentisme de hoofdoorzaak is van klimaatverandering, is het zinnig om na te gaan hoe dit fenomeen ontstaat. Misschien kan dat ons helpen de complexiteit ervan te begrijpen en te onderkennen. Zowel het niet op elkaar betrokken zijn, op geopolitieke en mondiale schaal, als de opmars van het post-moderne denken, én de grote invloed van het kapitalisme en dáárbij de nadelige gevolgen van de technologie, zijn niet-relatieve katalysatoren van ons probleem. Katalysatoren die individualistisch consumentisme, en daarmee de klimaatverandering, in stand houden en niet doen ophouden.

MONDIAAL EN GEOPOLITIEK: WAAR MENSEN LEVEN

Op 23 mei 2007 werd de wereld “officieel” meer stedelijk dan landelijk.¹⁰ Naast de voor de hand liggende effecten van de wereldwijde verstedelijking op het milieu,¹¹ is één van de belangrijkste gevolgen daarvan voor klimaatverandering dat de overgrote meerderheid van de mensen nu niet woont in of nabij de omgevingen die het meeste worden aangetast (bijv. het Amazonegebied, de Noordpool, enz.).

9. Zie www.theguardian.com/environment/2020/jun/26/leading-scientist-criticises-uk-over-its-climate-record.

10. Zie www.sciencedaily.com/releases/2007/05/070525000642.htm.

11. Zie www.vox.com/videos/2020/7/7/21316275/human-land-use-pandemic.

De meeste westerlingen begrijpen dat hun stedelijke levensstijl destructie, vervuiling en uitstoot op deze verre plaatsen teweegbrengt, maar zelfs als zij hun eigen zwaar belastende levensstijl radicaal omgooien, blijft hun verontrusting over het klimaat bestaan. Namelijk door de voortzetting van de overdadige levensstijl van de mensen om hen heen. Economen hebben deze spanning ook wel het *prisoner's dilemma*¹² genoemd. Dit veroorzaakt steeds meer schuldgevoel en verwarring onder de westerse bevolking. Dit uit zich in op allerlei manier van vluchtschaamte¹³ tot geestelijke gezondheidsproblemen, allemaal veroorzaakt door de onvermijdelijke ecologische voetafdruk van het stadsleven (*urban life*).¹⁴ De kern van deze spanning ontstaat door twee tegengestelde opvattingen over het menselijk bestaan in natuurlijke omgevingen:

- 1) “de mens is fundamenteel in strijd met zijn omgeving en brengt deze onvermijdelijk schade toe;”¹⁵
- 2) “de mens leefde oorspronkelijk in harmonie met zijn omgeving en kan daarnaar terugkeren door betere keuzes te maken.”

In de praktijk ondersteunen de meeste mensen echter de hybride visie:

- 3) “de mens vernietigt onvermijdelijk de natuur, dus moeten we ons in steden opsluiten, zodat we met de overgebleven natuur kunnen samenleven zonder haar te vernietigen.”

Deze opvattingen maken de tegenstrijdigheden zichtbaar in de manier waarop stedelijke westerlingen dit mondiale probleem proberen op te lossen. Namelijk vanuit het paradigma van individualistisch consumptisme, dat dezelfde situatie in eerste instantie heeft gecreëerd. Zo wordt de wens om via ecotoerisme in tropische ge-

12. Voor een nuttige bespreking van dit verschijnsel in de context van andere westerse economische realiteiten, zie Bob Goudzwaard en Harry de Lange, *Beyond Poverty and Affluence: Toward an Economy of Care* (Grand Rapids: Eerdmans, 1995), p.95.

13. Het fenomeen “vliegschaamte” speelt in op diep gesocialiseerde menselijke eigenschappen die individuen in staat stellen zowel anderen te beïnvloeden als te voorkomen dat zij zelf verstoten worden.

14. Een andere trend is de erkenning van het belang van groene ruimtes voor de geestelijke gezondheid. Aangezien mentale problematiek blijvend toeneemt, wordt er tegenwoordig meer aandacht besteed aan het regelmatig integreren van natuur in ons leven, of het nu gaat om het verzorgen van kleine kamerplanten in een stadsappartement, het aanmoedigen van “bosbaden” of het verhuizen naar het platteland. Zie voor meer informatie www.healthline.com/health-news/heres-how-your-commute-can-hurt-your-health en “Mental Health and Our Changing Climate,” www.apa.org/news/press/releases/2017/03/mental-health-climate.pdf.

15. Zie www.theguardian.com/environment/2020/sep/10/humans-exploiting-and-destroying-nature-on-unprecedented-scale-report-aoe.

bieden waardering voor de natuur aan te wakkeren, vaak vervuld door middel van vervuilende vliegzeuren. Of neem Zweden. Dit land is zo “groen”, dat het afval uit andere landen importeert, om zijn recyclinginstallaties draaiend te houden.¹⁶ Daarbij is ook meer dan de helft van alle woningen in dit land inefficiënt qua klimaatbelasting: buitensporig veel zijn er maar voor één persoon bestemd.¹⁷

De trend naar wereldwijde verstedelijking heeft ook een belangrijke invloed op de locatie van zowel natuurlijke als menselijke hulpbronnen. *Global talent flow*,¹⁸ oftewel *brain drain*, verwijst naar de verplaatsing van geschoolde werknemers van de ene plaats naar de andere, bijna altijd van landen met een laag inkomen, naar landen met een hoog inkomen. Hoewel dit betere beroepskansen en een betere beloning kan opleveren voor de overstappers en dus op microniveau voordelen oplevert voor de mensen die het betreft, op macroniveau is hier sprake van een toenemende belasting van het klimaat, door een verwesterde levensstijl. Het laat ook de verantwoordelijkheid voor het behoud van de natuurlijke hulpbronnen van de lage-inkomenslanden, over aan degenen met minder onderwijs, vaardigheden en de materiële middelen om actie te kunnen ondernemen om de milieuschade te beperken.

Een andere factor is dat veel landen met een grote biodiversiteit en een rijkdom aan natuurlijke hulpbronnen, zoals de Democratische Republiek Congo, Brazilië of Indonesië, een laag of middeninkomen hebben. Dit betekent, dat ze eerder zullen streven naar maximale economische winst op korte termijn, door deze hulpbronnen te exploiteren, dan ze in stand te houden met het oog op het milieu op lange termijn. Tropische regenwouden worden nog steeds in een alarmerend tempo gekapt voor landbouw, mijnbouw of veeteelt. Landen als deze, zijn niet geneigd de urgentie van de klimaatverandering in te zien of te overwegen hun aanpak te wijzigen. Bovendien, maken zij deel uit van een mondiaal systeem waarin hun nationale zeggenschap vaak wordt ondermijnd door concurrerende mondiale krachten.

Een belangrijke factor om hierbij te overwegen is bevolkingsgroei. De wereldbevolking is sinds 1970 met ongeveer 1 miljard mensen per 12 jaar toegenomen; in 2012 is zij de 7 miljard gepasseerd en er wordt voorspeld dat zij in 2100 10,9 miljard zal bedragen, waarna zij de piek zal bereiken en langzaam zal afnemen. Dit is gebaseerd op het fenomeen van de demografische overgang, dat aantoonde dat naarmate landen zich economisch ontwikkelen, er voorspelbare veranderingen plaatsvinden

16. Zie www.independent.co.uk/environment/sweden-s-recycling-so-revolutionary-country-has-run-out-rubbish-a7462976.html.

17. Zie www.bbc.com/worklife/article/20190821-why-so-many-young-swedes-live-alone.

18. Zie www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/17-026_a60ac33d-3fd5-4814-a845-137a38066810.pdf.

in geboorte- en sterftcijfers.¹⁹ Deze mondiale cijfers verhullen echter grote verschillen tussen de verschillende regio's. Zo zal de bevolking van Europa in 2021 haar hoogtepunt bereiken en daarna beginnen af te nemen. De bevolking van Azië en Latijns-Amerika zal juist pas in de jaren 2050 haar hoogtepunt bereiken, terwijl die van Noord-Amerika gedurende de hele eeuw geleidelijk zal blijven groeien.²⁰ Afrika is het enige continent dat nog steeds snel groeit en zal als continent vanaf het midden van deze eeuw verantwoordelijk zijn voor bijna de gehele groei van de wereldbevolking.

Dus “overbevolking”, is in feite geen probleem voor hoge-inkomenslanden in de toekomst. Integendeel, zij moeten een vergrijzende bevolking onderhouden, met een krimpende economische basis. De kernvraag in het verband tussen bevolking en klimaatverandering wereldwijd, zal zijn hoe patronen van milieubehoud en CO₂-emissies in Azië en Afrika veranderen, naarmate hun bevolkingsomvang en inkomen per hoofd van de bevolking de komende decennia zullen toenemen. Gezien de ontwikkelingen, uitgelegd in de vorige alinea's, is optimisme over de draagkracht en de politieke wil van deze landen misschien iets te voorbarig.

Samen kunnen deze geopolitieke factoren leiden tot een vicieuze cirkel, waarbij de oorzaken en gevolgen van klimaatverandering elkaar versterken.²¹ Als individuen verantwoordelijk worden gehouden voor klimaatverandering en daarom aangemoedigd worden om andere keuzes te maken, worden er onmogelijke zaken gevraagd van individuen. De huidige geopolitieke situatie onderstreept dat nog eens. Hoe kan een enkel mens ooit invloed uitoefenen op in het systeem van de wereldeconomie ingebakken patronen? In de volgende hoofdstukken zal worden besproken hoe met een meer holistische benadering van menselijke relaties, en dus ook een wereldwijde geopolitieke samenhangende visie op klimaatverandering, veel meer succes kan worden behaald in de strijd tegen klimaatverandering.

ECONOMISCH INDIVIDUALISME

Het klimaatdebat is springlevend. Helaas worden de argumentaties en de daarbij behorende oplossingen vaak te eenvoudig voorgesteld. Een veelomvattende kijk op de kwestie ontbreekt: één van de redenen hiervoor is de manier waarop wij

19. Een van de belangrijkste factoren die Bricker en Ibbitson aanwijzen is de *empowerment* van vrouwen. Zie Darrell Bricker en John Ibbitson, *Empty Planet* (New York: Penguin, 2019).

20. Zie www.pewresearch.org/fact-tank/2019/06/17/worlds-population-is-projected-to-nearly-stop-growing-by-the-end-of-the-century/.

21. Zie www.un.org/esa/desa/papers/2017/wp152_2017.pdf.

onze welvaart meten. Vaak gebruikte meetelementen bij het vaststellen van onze welvaart zijn *gezondheid* en *rijkdom*.²² Vóór de industriële revolutie was de economische welvaart en de levensvatbaarheid van menselijke populaties vaak primair verbonden met de staat van het land (natuur) direct om hen heen. Als gevolg daarvan werden duurzame methoden van landbouw, jacht en visserij ontwikkeld: als de bodem of de bossen uitgeput raakten, moesten de mensen anders naar een geheel nieuwe locatie verhuizen. In de huidige tijd besteden we productie- en landbouwactiviteiten uit aan andere plaatsen dan waar we zelf wonen.²³ Hierdoor is het voor ons gemakkelijker geworden de staat van de natuur en de gezondheid van de mensen daar, te veronachtzamen.²⁴ Zelfs daar waar de moderne mens zelf in welvaart leeft, verwaarloost hij zijn omgeving. Veel van de economisch rijkste landen of gemeenschappen in de wereld van vandaag behoren ook tot de ongezondste landen en gemeenschappen.

Hoewel de wereld nu “welvarender” is dan ooit tevoren, is tegelijkertijd de rijkdom in de laatste decennia ook ongelijker verdeeld. Mediane huizenprijzen in de VS en het VK, zijn in vergelijking met mediane inkomens sinds 1990, meer dan verdubbeld, waardoor huizen voor veel mensen onbetaalbaar zijn geworden.²⁵ Dit, terwijl topmanagers in het VK nu gemiddeld 200 keer het mediane loon van hun werknemers verdienen.²⁶ Millennials zijn de eerste generatie in generaties voor wie het bereiken van een hogere levensstandaard dan hun ouders niet meer vanzelfsprekend is.²⁷

Deze ongelijkheid wijst op een geleidelijke verschuiving in de manier waarop mensen in de tijd welvaart zijn gaan definiëren. Naarmate het Westen meer en meer individualistisch is geworden,²⁸ zijn rijkdom en welvaart steeds engere termen geworden. Het is nu gebruikelijk om over welvaart te denken in termen van iemands individuele portefeuille, in plaats van in termen van een sociaal netwerk of werkge-

22. Zie [https://en.wikipedia.org/wiki/Human_Development_Index#New_method_\(2010_Index_vanaf\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Human_Development_Index#New_method_(2010_Index_vanaf)).

23. Zie het zeer nuttige rapport *Thoughtful eating* voor een gedetailleerde analyse.

24. Het monumentale *Silent Spring* van Rachel Carson betoogde dat de moderne economische en agrarische welvaart - door het gebruik van verschillende meststoffen en pesticiden voor nieuwere, intensieve landbouwmethoden - vaak schadelijke gevolgen opleverde voor het milieu.

25. Department of Communities and Local Government (DCLG), *Fixing Our Broken Housing Market*, Londen: HMSO, 2017. Beschikbaar op: www.gov.uk/government/publications/fixing-our-broken-housing-market.

26. Voor meer, zie Calum Samuelson, *Just Pay: a biblical perspective on the ethics of remuneration* (Jubilee Centre, 2019) www.jubilee-centre.org/just-pay-ebook.

27. Zie <https://fortune.com/2016/03/01/millennials-worse-parents-retirement/>.

28. Een proces dat door Larry Siedentop excellent is beschreven in *Inventing the Individual: The Origins of Western Liberalism* (Penguin, 2015).

legenheid. Ook niet meegewogen worden natuurlijke en sociale hulpbronnen van een bredere gemeenschap rond een individu. Deze verschuiving heeft bijgedragen aan toenemende materiële ongelijkheid. Ongelijkheid is een van de grootste oorzaken van sociale fragmentatie in de samenleving, wat ook weer leidt tot achteruitgang van de psychische gezondheid van mensen.²⁹ De welstand van mensen neemt af, daar waar de welvaart van de samenleving groeit.

Schuld, die in het Westen van vandaag de dag tot ongekende hoogte is gestegen, is helaas een van de meest verraderlijke manieren om onze welvaart te vergroten. Hoewel er hier en daar herstel is opgetreden na de wereldwijde financiële crisis, bevinden de meeste huishoudens (en landen) zich nu in abominabelere omstandigheden dan vóór de crisis. Sommige van de lidstaten van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), die de laagste niveaus van inkomensongelijkheid rapporteren, vermelden ook enkele van de hoogste niveaus van schulden per huishouden.

Ondanks de positieve framing, denk bijvoorbeeld aan het gebruik van de term creditcards, beperkt schuld uiteindelijk altijd de keuzes en vrijheden van mensen. Het vermindert hun geldelijke gezondheid en daarmee hun financiële weerbaarheid, in tijden van economische tegenwind, persoonlijke tegenslag en zelfs een mondiale ramp, zoals de COVID-19-crisis. Uit recent onderzoek bleek dat 63% van de Amerikanen van salaris tot salaris leefde, als gevolg van de extra economische druk van COVID-19.³⁰ Het belangrijkste voor onze maatschappelijke evaluatie is de manier waarop schulden menselijke relaties onder druk zetten, vooral de manier waarop schulden gezinnen onder druk zetten. Toch voelen veel mensen in rijke OESO-landen de druk van hun zeer hoge schuldenlast in hun dagelijkse leven niet, vanwege hun comfortabele rijkdom, met name die schuld niet, die is ondergebracht in onroerend goed en pensioenfondsen. Dit is direct onze brug naar het onderwerp van de suprematie van de aandeelhouder, ook een maatschappelijke factor, die wezenlijk is om mee te nemen in ons verhaal.³¹

MSV (*Maximising Shareholder Value*) stelt ondernemen gelijk aan het behalen van financieel rendement voor de aandeelhouders van de onderneming op korte termijn. Echter, MSV gaat vaak ten koste van de duurzaamheid van een onderneming op lange termijn. Andere belangrijke belanghebbenden worden onvoldoende be-

29. Zie Kate Pickett en Richard Wilkinson, *The Spirit Level: why equality is better for everyone* (Penguin, 2010).

30. Zie <https://highlandsolutions.com/blog/survey-reveals-spending-habits-during-covid-19>.

31. Zie voor een stevige kritiek op MSV het invloedrijke artikel in de *Harvard Business Review* van Roger Martin uit 2010, <https://hbr.org/2010/01/the-age-of-customer-capitalism>.

loond en MSV heeft vaak nadelige effecten op het natuurlijk milieu. Dat laatste valt te wijten aan het feit, dat in de financiële boekhouding geen rekening wordt gehouden met de effecten van de onderneming op haar omgeving. De prijs die het milieu betaalt voor de vervuiling van de onderneming is niet in de boeken terug te vinden!

Van alle aandeelhouders vormen pensioenfondsen vaak de grootste groep. De pensioenfondsen in de OESO-landen bedroegen in 2019 ruwweg 60% van hun gezamenlijke bbp.³² Ook zij laten zich leiden door de MSV filosofie en praktijk. Dit heeft een grote welvaarts kloof tussen generaties in deze landen als gevolg. Naarmate de vergrijzing in het Westen verder toeslaat, krijgen westerse regeringen te maken met enorme pensioenverplichtingen, tegenover de ouder wordende bevolking, wat betekent dat deze zullen moeten worden betaald uit toekomstige belastinginkomsten.³³ Gepensioneerden zullen steeds vaker een beroep moeten doen op particuliere pensioenregelingen en familie- en gemeenschapszorgstructuren, die momenteel helaas juist afnemen.

Het bovenstaande suggereert dat het financiële kapitalisme in het Westen niet altijd en overall een positief effect heeft op de gezondheid van menselijke relaties. Of het nu bewust, onbewust of een mengeling van beide is, het is duidelijk dat mensen rijkdom verwerven op een manier, die uiteindelijk niet alleen het klimaat schaadt, maar ook hun relaties.

Ongetwijfeld heeft de manier waarop mensen onbewust beslissingen nemen, ook een enorme invloed op klimaatverandering. Dit is de derde katalysator van klimaatverandering, die we in de volgende alinea als thema uitdiepen.

POSTMODERN DENKEN

Een derde reden waarom het debat over de klimaatverandering vaak niet op de inhoud gevoerd wordt, is dat persoonlijke wereldbeelden van mensen van invloed zijn op hun begrip van en betrokkenheid bij klimaatverandering. Er is een belangrijk spanningsveld te lokaliseren in de praktijk, tussen persoonlijke ervaringen en uitspraken van autoriteiten. Gedurende het grootste deel van de menselijke geschiedenis, bestonden er binnen een land en/of een cultuur in grote lijnen vergelijkbare en samenhangende opvattingen over het leven en het functioneren op deze wereld. Dit is niet langer het geval. Dit heeft als gevolg, dat het scala aan

32. Zie www.oecd.org/pensions/Pension-Funds-in-Figures-2020.pdf.

33. Zie de Cambridge-publicatie van Paul Mills, www.jubilee-centre.org/cambridge-papers/prodigal-stewards-looming-government-debt-crisis-paul-mills.

wereldbeelden in het Westen, zowel misverstanden als verschillen in reactie veroorzaakt, die weer effect hebben op klimaatverandering.

Een opmerkelijke ontwikkeling in het debat over klimaatverandering, is dat grote aantallen mensen, ondanks het feit dat er vandaag de dag genoeg uitgebreide en nauwkeurige wetenschappelijke informatie beschikbaar is, er voor kiezen deze gevestigde wetenschappelijke opinie te negeren.³⁴ Het afnemende vertrouwen in experts, duidelijk een fenomeen van deze tijd, is een belangrijke factor in het debat over klimaatverandering. Er is in deze discussie een kloof ontstaan tussen de autoriteit van de persoonlijke ervaring en de mening van deskundigen.

Veel klimaatactivisten zijn verbijsterd over deze totale ontkenning. Waarom zien sommige mensen niet wat er recht voor hun neus staat? Zelfs, bijvoorbeeld, wanneer zij hen foto's laten zien van krimpende gletsjers om hun punt duidelijk te maken?

Wat de meeste mensen als hard bewijs zouden beschouwen, kan door de kracht van persoonlijke ervaring in deze tijd worden ontkracht.³⁵ Veel klimaatverandering ontkenners geloven niet dat ze onwetenschappelijk bezig zijn: ze willen gewoon hun eigen gegevens verzamelen, om kennis op te bouwen, los van machtsstructuren die ze wantrouwen.³⁶

Hoewel samenzweringstheorieën al eeuwenlang bestaan, zijn ze sinds de komst van het internet, en vooral van sociale media, in opmars. Daarnaast floreren alternatieve waarheden en werkelijkheden door de culturele verschuiving naar relativisme - dat de waarheid iets is waarover individuen zelf legitiem kunnen beslissen. Dit versterkt op zijn beurt een individualistisch wereldbeeld: ik kies zelf hoe ik tegen de wereld aankijk. Er is dus een lijn te trekken van postmodernisme naar populisme en het ontkennen van de menselijke factor in klimaatverandering.

DE MOTOR VAN HET CONSUMENTISME

Een andere manier waarop het klimaatdebat vaak wordt aangevlogen, is een beroep op innovatie en technologie. Innovatie zou het antwoord zijn op klimaatverandering. Technologie kan helpen klimaatverandering tegen te gaan of te stoppen. Denk bijvoorbeeld aan waterstof, door Nederlandse politici vaak aangehaald, om te laten zien dat er wat betreft fossiele brandstoffen en de impact daarvan op het milieu, er veel vooruitgang geboekt kan worden in de strijd tegen klimaatverandering. De vraag is, zal dat daadwerkelijk gaan plaatsvinden? Zal grotere efficiëntie

34. Denk aan de opkomst van *flat earthers*, anti-vaxxers, enz. Zie www.cnn.com/2019/11/16/us/flat-earth-conference-conspiracy-theories-scli-intl/index.html.

35. Zie vooral Mike Hulme, *Weathered: Cultures of Climate* (Sage, 2016).

36. Zie www.independent.co.uk/voices/flat-earth-convention-birmingham-fake-news-science-facts-a8336946.html.

door technologie ons totale verbruik van hulpbronnen en energie verhogen, of juist verlagen? Of is een beroep op innovatie eerder een teken van machteloosheid en ontkenning van de complexiteit van het probleem?

Veel innovaties in het verleden hebben ook onverwachte negatieve gevolgen in hun kielzog meegebracht. Dit, hoewel ze tegelijk grote verbeteringen mogelijk maakten. Kleine rekenmachines verminderden het mentale rekenvermogen, plastic is een wereldwijd zwerfvuil geworden en de smartphone verstoort onze relaties. In werkelijkheid heeft technologie de neiging om de basisvoorwaarden van datgene waarop zij wordt toegepast te versterken. Een magnetron, bijvoorbeeld, kan tijd besparen bij het bereiden van maaltijden, zodat men meer kwaliteitstijd met het gezin kan doorbrengen, maar zal een huwelijk niet verbeteren, als beide partners het al te druk hebben. Dit verschijnsel komt ten volle tot zijn recht, wanneer het wordt toegepast op klimaatverandering. Als de fundamentele motivatie van mensen is om voldoening te zoeken in consumptie, kan technologie hen wel helpen om dat te doen op een "groenere" manier, maar het zal hen niet noodzakelijk meer bereid maken hun gemeenschap te dienen of wat zij consumeren te delen met vrienden of familie. Kortom, het is een vergissing te denken dat technologie op zich het probleem van klimaatverandering kan oplossen, zonder ook de motivaties en relaties te verbeteren, van degenen die de technologie gebruiken.

Technologische innovaties kunnen en zullen een essentiële rol gaan spelen bij het verminderen van onze ecologische voetafdruk. Fossiele brandstoffen kunnen in de toekomst worden vervangen door hernieuwbare energiebronnen. Nieuwe technologieën voor het afvangen van CO₂ kunnen ook onze voetafdruk verkleinen. Helaas heeft nieuwe digitale technologie soms ook een negatieve impact op het milieu. De zeldzame en dure materialen die worden gebruikt om veel digitale apparaten te vervaardigen, zoals bijvoorbeeld kobalt dat nodig is voor bijna alle smartphones en elektrische auto's, moeten worden gedolven, waardoor land wordt verwoest, de radioactiviteit wordt verhoogd en een alarmerende toxische nasleep voor gemeenschappen ontstaat.³⁷ Terwijl de meeste mensen bekend zijn met het uitbesteden van de productie van materiële goederen in lage lonenlanden, wordt dit nu ook steeds gebruikelijker bij de productie van digitale producten. Dit proces verwijdert de zichtbare klimaatimpact van de milieuvriendelijke productie van digitale technologieën van de westerse bevolking, die deze producten ziet als klimaatvriendelijk en vooruitstrevend.

Bovendien heeft het gebruik van digitale apparaten, ook nadat ze geproduceerd zijn, schadelijke gevolgen voor het milieu. Elke Google-zoekopdracht vergt even-

37. Zie www.washingtonpost.com/news/in-sight/wp/2018/02/28/the-cost-of-cobalt/ en www.treehugger.com/what-you-should-know-about-cobalt-your-smartphone-4858237.

veel energie als nodig is om een gloeilamp van 60 watt 17 seconden van stroom te voorzien en produceert 0,2 gram kooldioxide. Dit komt neer op ruwweg 1.200 ton CO₂, wanneer dit wordt vermenigvuldigd met de bijna zes miljard Google-zoekopdrachten die dagelijks plaatsvinden. Helaas verbleekt dit cijfer, zelfs bij de hoeveelheid energie, die door streamingdiensten zoals Netflix wordt gebruikt. Veel grote serverparken en datawarehouses zijn afhankelijk van grijze energie en inefficiënte koelmethode: “In total, they eat up more than 2 percent of the world’s electricity and emit roughly as much CO₂ as the airline industry.”³⁸

Veel mensen geloven dat technologie hen kan helpen hun ecologische voetafdruk te verminderen. Het vermindert namelijk hun materiële bezittingen. Echter, nu bestaat het gevaar dat we de materiële consumptiegewoonten van oudere generaties, gaan vervangen door de digitale consumptiegewoonten van jongere generaties. De auteur van deze tekst wil geen misverstand laten ontstaan: het is helder dat de wereld verschillende soorten technologische innovaties hard nodig heeft om de uitdaging van de aanpak van klimaatverandering aan te gaan. Alleen zullen deze “verbeteringen”, als ze niet rechtstreeks het individualistische consumentisme van het Westen aanpakken, mensen alleen maar in staat stellen andere manieren uit te vinden, om er een levensstijl op na te houden, die fundamenteel in strijd is met het behoud van een gezonde planeet. Zoals Simon Lewis onlangs heeft gezegd, mag de opmars van technologieën die CO₂-uitstoot tegengaan, nooit worden opgevat als het krijgen van kaarten die bij Monopoly de gebruiker in staat stellen de gevangenis zonder te betalen te verlaten.³⁹

CONCLUSIE

Wij stellen dat de grootste tekortkoming van de klimaatbeweging, is dat zij na laat het verband tussen consumentisme en individualisme uit te werken. In dit hoofdstuk is geprobeerd uit te leggen, dat de menselijke bijdrage aan de klimaatverandering ingewikkelder in elkaar steekt dan vaak wordt voorgesteld in het debat. Daarbij zijn de verschillende krachten die een rol spelen in deze ontwikkeling, ook complexer te ontwarren, zijn dan vaak wordt voorgesteld.

In dit ingewikkelde debat, zijn deze twee culturele krachten, namelijk consumentisme en individualisme, inherent met elkaar verbonden en bevorderen zij samen de beperkte blik van zelfontplooiing van individuen op steeds inefficiëntere en scha-

38. Zie <https://e360.yale.edu/features/energy-hogs-can-huge-data-centers-be-made-more-efficient>.

39. Zie <http://www.theguardian.com/commentisfree/2019/aug/01/negative-emissions-tech-climate-emergency-carbon-dioxide-emissions>.

delijkere manieren. Bovendien, als individualistisch consumentisme inderdaad een primaire oorzaak is van de huidige situatie, moeten we zeer op onze hoede zijn voor klimaatbestrijdingsstrategieën waarin deze ideologie centraal staat. Een focus op de mens als een relationeel wezen, biedt echter een alternatieve weg, een manier van diepe vervulling door leven gevende relaties, die kan helpen het consumentisme dat momenteel onze planeet vernietigt, in te tomen.

In de volgende twee hoofdstukken wordt gewerkt aan een samenhangend betoog dat tegelijkertijd de verschillende hier geschetste problemen ondervangt en reden geeft tot oprechte hoop dat problemen nog kunnen worden overwonnen.

II. EEN BIJBELS PERSPECTIEF AANWIJZEN ALS VISIE OP DE MENSHEID

1 Hij liet me een rivier zien met water dat leven geeft. De rivier was helder als kristal en ontsprong aan de troon van God en van het lam 2 en stroomde dwars door de stad. Aan weerskanten van de rivier stond een levensboom, die twaalf vruchten gaf, elke maand zijn eigen vrucht. De bladeren van de boom brachten de volken genezing.

3 Er zal niets meer zijn waarop nog een vloek rust.

- Openbaring 22

We hebben gezien hoe individualistisch consumptisme een negatieve invloed heeft op onze behandeling van onze natuurlijke omgeving. We gaan nu in, op een andere, en veel oudere zienswijze, op hoe dan wél te leven. Deze visie vinden we in de Bijbel. Dit oudere verhaal daagt de huidige heersende veronderstellingen in het Westen sterk uit. Dit Bijbelse verhaal is tegelijkertijd pro-familie, pro-milieu en, niet onbelangrijk, fundamenteel hoopvol over de toekomst.

In dit hoofdstuk verkennen we drie universele elementen van alle menselijke verhalen over het ontstaan van de mens en zijn plaats in de wereld. In deze verhalen gaat het over de identiteit van de mens, zijn plaats op deze wereld en zijn missie op deze planeet. De Bijbel biedt een samenhangend kader om de mens een perspectief te bieden, weg van individualistisch consumptisme en legt, in plaats daarvan, nadruk op wederzijdse zorg en verantwoordelijkheid, en daarbij, geworteld en verbondenheid met de plaats en het doel in de wereld van de ene generatie, alsook de volgende generaties.

Wij spreken van een herstel van het Bijbels perspectief, niet alleen vanwege de onwetendheid of misverstaan van de Bijbel, maar we verwijzen daarmee ook naar een herstel in drie goede en Bijbelse verbanden, die op deze wereld vaak geschonden zijn:

- ‘de relatie met God,’
- ‘de relatie met andere mensen,’
- ‘de relatie met de niet-menselijke schepping.’

Uiteindelijk, wordt vervulling in het bestaan gevonden, binnen de context van deze gezonde, herstelde relaties. Om dit te ervaren, moeten we niet alleen onze geest vernieuwen volgens de Bijbelse hoop, maar moeten we ook doelbewust tegen onze gevallen natuur in worstelen, door ervoor te kiezen deel te nemen aan het voortdu-

rende herstel van alle dingen, dat door Jezus Christus mogelijk werd en wordt gemaakt. Dit betekent dat wij onze bewuste, opzettelijk gevormde opvattingen, over hoe wij het milieu behandelen, onder ogen moeten zien, evenals onze onbewuste, verkeerde opwellingen en gedragingen.

IDENTITEIT⁴⁰

De Bijbel leert dat al het menselijk leven inherent goed is. En daarbij ontworpen is om tot bloei te komen, wanneer het verbonden is in toegewijde, florierende relaties van wederzijdse verantwoordelijkheid met anderen.

Het belang van relatie is zelfs zo integraal ingebed in het Bijbelse verhaal, dat vanaf het allereerste begin in de Bijbel wordt opgemerkt, dat het een intrinsieke eigenschap van God zelf is. God openbaart zich aan de mensheid als een dynamische, relationele Drie-eenheid en schept met bewuste aandacht mensen naar dat beeld.⁴¹ Zowel de Bijbel als de christelijke traditie, stellen dat identiteit in de eerste plaats wordt gevormd door de relaties die wij onderhouden, en niet door de omstandigheden waarin wij verkeren.⁴² Dit verschilt drastisch van moderne opvattingen, die beweren dat de individuele identiteit het beste wordt ontdekt, gevormd en uitgedragen door middel van onafhankelijkheid van en/of afscheiding van anderen. Ook wordt wel gesteld dat identiteit “passief ontdekt” of “in jezelf” moet worden “gevonden”, in plaats van, juist actief gevormd te worden in en door externe relaties.

Dit deel van onze publicatie onderzoekt drie thema’s in het Bijbelse begrip van menselijke identiteit: God als Vader, inclusieve familie en de theologie van de geboorte. Het concept van God als Vader, verlegt de aandacht van onszelf naar anderen die op dezelfde manier en in dezelfde mate van Hem afhankelijk zijn. Het concept van het inclusieve gezin zorgt ervoor dat ons begrip van wie “buiten” het gezin staat, niet te strikt wordt. Ten slotte biedt een theologie van nataliteit een wegwijzer voor de wijze waarop menselijke liefde moet worden verspreid te midden van kwetsbaarheid en hulpeloosheid.

De belangrijkste christelijke metafoer voor vitale relaties met andere mensen en met God, is het gezin. Dit betekent dat degenen die positieve ervaringen hebben, of gekend hebben, in het gezin, daar voordeel van hebben in de sociale omgang

40. Van meet af aan moet worden vermeld dat “identiteit” in de antieke wereld op een heel andere manier werd opgevat, dan hoe een westerling identiteit tegenwoordig zou opvatten. Zo had identiteit veel minder te maken met vermeende “etniciteit”, dan met gedeelde praktijken, rituelen en verering.

41. Genesis 1:26.

42. De verhalen van Jozef, Mozes en David benadrukken deze waarheid.

met anderen en dat aan de andere kant, zij die beperkte of negatieve ervaringen hebben, of tegenaan gelopen zijn, binnen het gezin, een perspectief mee kunnen krijgen over het opbouwen van gezonde relaties binnen de grotere “familie van God”. Het is belangrijk te vermelden dat het Bijbelse perspectief nooit naïef is over potentieel disfunctioneren van familierelaties; integendeel, het geeft een duidelijk beeld van de gebrokenheid die kan bestaan tussen en binnen families en generaties,⁴³ terwijl het tegelijkertijd de blik richt op goede en haalbare mogelijkheden in de toekomst..

GOD DE VADER

Het vaderschap van God is fundamenteel voor de Bijbel als tekst in het geheel. Terwijl het centrale karakter van God als Vader de mensheid in het algemeen een belangrijk gegeven meegeeft, leert het ons ook hoe vaders moeten functioneren binnen hun gezinnen, gemeenschappen en grotere kringen in de samenleving. Hoewel Gods eeuwige vaderschap, het meest direct duidelijk wordt in zijn relatie met zijn zoon Jezus, valt het gedachtegoed van de Bijbel over God als Vader, in het begin van de Bijbel, rond de schepping, uiteen in drie belangrijke stadia.

Ten eerste, zien we God bezig als een nadrukkelijk bewuste Vader. Met name zien we dit in het scheppingsproces. Adams betekenis in het scheppingsverhaal is aangegeven dat alle mensen met elkaar verwant zijn als gemeenschappelijke kinderen van dezelfde Vader God. Hierbij doet ras, geloof of taal er niet toe, er is namelijk: “(...) één God en Vader van allen, die boven allen, door allen en in allen is.”⁴⁴ Het concept van God als Vader heeft ook gevolgen voor de niet-menselijke schepping. Het verslag in Genesis begint met de nadrukkelijke keuze van God, om de Vader van de hele schepping te zijn. Hij roept, als eerste oorzaak, het hele universum tot leven. Dit beeld van God als een bewuste Vader, is totaal tegenovergesteld van het seculiere geloof dat mensen incidentele of toevallige bijproducten zijn van een grimmig onpersoonlijk universum.⁴⁵ Deze gedachte, haalt ook de schadelijke vooronderstelling in het Westen, dat biologische vaders op de een of andere manier minder nodig of waardevol zijn in het leven van hun kinderen, onderuit.

Ten tweede, zien wij dat God in de Bijbel wordt afgeschilderd als een intiem betrokken Vader. Het begrip verbond is hierbij een belangrijk gegeven. Een belangrijke gebeurtenis in het geheel van de Bijbelse verhalen is het moment waarop God uit

43. Dit wordt verder uitgediept in hoofdstuk 3.

44. Efeziërs 4:4a, 6. Voor een andere passende NT-verwijzing, zie Handelingen 17:29.

45. Dit concept onderscheidt zich ook van verschillende andere grote wereldreligies, bijvoorbeeld de leer van de reïncarnatie.

vrije wil zijn vaderschap verder uitdiept, door een verbond met Abraham aan te gaan. De betekenis hiervan is, dat God niet alleen een goede verstrekker van alle voorwaarden om te leven, oftewel een verzorger is, maar dat de kern van zijn Wezen ook toegankelijk en beschikbaar voor relaties is. Talrijke passages in de Bijbel laten zien dat God hierin ondubbelzinnig is. Juist ook zijn voortdurende betrokkenheid bij de natuurlijke schepping is een wegwijzer die Gods verlangen naar een herstelde relatie met de mensheid laat zien. We zien dit bijvoorbeeld in Gods zorgvuldige bekommernis voor alle soorten dieren en planten,⁴⁶ en zelfs in zijn zorg voor de meest onbeduidende en onreine dieren, zoals mussen⁴⁷ en raven⁴⁸:

*7 Vraag het vee hiernaar, het zal je onderrichten,
Vraag de vogels in de lucht, ze zullen het verkondigen.*

*8 Of spreek tot de aarde, ze zal je onderrichten,
het wordt je verteld door de vissen van de zee.*

*9 Wie weet van al deze dingen niet:
de HEER heeft ze tot stand gebracht.*

*10 Want in zijn macht is de ziel van al wat leeft,
in zijn macht de adem van het menselijk geslacht.* ⁴⁹

Deze verbondstrouw, of rechtvaardigheid (God staat in voor zijn trouw), staat duidelijk haaks op westerse overtuigingen, die elke betrokkenheid van welke godheid dan ook, bij het leven op aarde ontkennen. Ook staat Gods trouw dwars op christelijke perspectieven, die de altijd voortdurende rol van God als de scheppende en onderhoudende Vader onderbelichten.

Hieruit valt een belangrijke gedachte te destilleren. Als het waar is dat onze fundamentele identiteit geworteld is, in het feit dat wij kinderen zijn van onze goddelijke Vader, is het logisch dat ons gedrag ten opzichte van de schepping zal veranderen door onze relatie met Hem. Onderzoek toont ondubbelzinnig aan dat vaders een relevante rol spelen in de opvoeding en belangrijk zijn voor het sociale welbevinden van kinderen.⁵⁰ Deze sociale realiteit is een afgeleide van Gods vaderschap en is bedoeld om ons aan te zetten tot een verrijkende betrokkenheid bij de mensen en de plaatsen om ons heen.

Ten derde, ontmoeten we God in de Bijbel als uiterst genadig. Dit blijkt misschien

46. Zie Psalm 50:10-11; Matteüs 6:25-34.

47. Zie Psalm 84:3 en Mattheüs 10:29.

48. Zie Leviticus 11:15; Deuteronomium 14:14; Job 38:41.

49. Zie Job 12:7-10.

50. Zie Positief betrokken vaderschap - VKJP en Belang van vaders voor de opvoeding - EXPOO.

wel het duidelijkst uit het fenomeen van Bijbelse adoptie. Het vaderschap van God wordt geopenbaard als rechtmatig toegankelijk voor iedereen door middel van genadige adoptie: “Wie hem wel ontvingen en in zijn naam geloven, heeft Hij het voorrecht gegeven om kinderen van God te worden.”⁵¹ De ervaring van onverdiende aanvaarding door een liefhebbende Vader verandert onze identiteit. Onze daaruit voortvloeiende behandeling van andere mensen wijzigt ook radicaal. Die nieuwe houding staat diametraal op de mentaliteit van de individualistische aanspraak op de schepping die verbonden is met de in hoofdstuk 1 geschetste problemen.

FAMILIE ALS INTEGRATIE

Samen leiden Bijbelse voorstellingen van het vaderschap de aandacht af van moderne destructieve gedachten over “familie”. Ons begrip van Gods voortdurende vaderschap boezemt ons vertrouwen in, terwijl het tegelijk ook de motivatie aanwakkert voor een gezonde co-existentie en relatie met de rest van Gods familie.

Het Bijbelse concept van gezinnen als inclusieve en niet-homogene systemen van bloei verschilt sterk van seculiere opvattingen dat stammen of clans homogeen en exclusief moeten blijven. Regionale conflicten, deels gedreven door dergelijke exclusieve identiteiten, hebben zeer schadelijke gevolgen gehad voor de natuurlijke omgeving. Hieronder viel het verbranden van bossen, het slachten van vee en het vergiften van waterbronnen.⁵² Het Bijbelse gezinsmodel legt echter de bouwstenen die nodig zijn voor de holistische bloei van menselijke gemeenschappen, in relatie met “andere” groepen en met de omgeving.

De Bijbel gebruikt het woord huishouden meer dan het begrip gezin. Het concept “huishouden” kan ook bruikbaar zijn voor het onderzoeken van relaties in moderne omgevingen, omdat het rollen en functies binnen één huishoudelijke eenheid beschrijft. Hoewel het volk Israël in zijn speciale relatie tot elkaar, in Bijbelse taal, ook wel “Huis van Jacob”⁵³ werd genoemd, refereerde deze uitdrukking ook aan de algemene opvatting dat huishoudens – als het voornaamste brandpunt van eco-

51. Zie Johannes 1:12.

52. Voor een fascinerende blik op de oude “ecologische oorlogsvoering”, zie <https://kiwihellenist.blogspot.com/2016/12/salting-earth.html>.

53. Exodus 19:3; Psalm 114:1; Jesaja 2:6; Jesaja 8:17; Jeremia 5:20; Amos 9:8; Lucas 1:33. Zie hiervoor oudere vertalingen zoals de Engelse KJV en de Nederlandse SV, HSV en NBG51.

nomische activiteit⁵⁴ – gewoonlijk bestonden uit een gemengde groep die groot genoeg was om zelfstandig economisch levensvatbaar te blijven. Huishoudens in het verre verleden, bestonden vaak uit meer dan 100 personen. Deze konden zowel gehuurde arbeiders, slaven en bevrijde slaven, verre verwanten, geadopteerde niet-biologische familieleden en andere personen die deelnamen aan ambachten en beroepen, omvatten.⁵⁵ Bedienden konden machtsposities bekleden en zelfs rollen vervullen die biologische familieleden niet wilden of konden bereiken.⁵⁶ Dit betekende dat het volk Israël zich terdege bewust was van het belang van het verwelkomen van buitenstaanders, ook al verzette het zich daar soms ook tegen. Cruciaal was dat iedereen een volwaardig deelnemer kon worden, omdat deelname aan het sociale en religieuze circuit iemands belangrijkste identiteit in het Huis van Jacob vormde (in tegenstelling tot “ethniciteit”). Daarom wordt Kaleb, om een van de meerdere voorbeelden in het OT te vermelden, in Numeri 13:6 vermeld, als een volwaardig lid van de stam Juda, ook al was zijn vader Jefunneh oorspronkelijk een Kenizzitische buitenstaander.⁵⁷

In het Nieuwe Testament wordt het Bijbelse concept van het gezin verder uitgewerkt. In zijn bediening en optreden ondermijnde Jezus bewust de juridische importantie van deze traditionele gezinsstructuren, om zo meer duidelijkheid te scheppen over het primaire doel ervan. Hij liet herhaaldelijk zien op welke manieren Israël fundamenteel had gefaald, én faalde, in zijn doel om een zegen en licht te zijn voor de volken om hen heen.⁵⁸ Zo bevestigde Jezus opnieuw dat het fundamentele doel van gezinnen, gastvrijheid is, en was, in plaats van in zichzelf gekeerd te zijn ten behoeve van de instandhouding van de huidige samenstelling ervan.

De apostel Paulus legt in zijn brieven de praktische toepassing van dit meer dynamische concept van gezinsidentiteit uit. Dit deed Paulus vooral, vanwege zijn bijzondere roeping tot de niet-Joden, hoewel hij zelf een “een Hebreëer uit de Hebreëen” was.⁵⁹ Zonder de sociale structuren van de Romeinse wereld te ontmantelen, zette Paulus zich onvermoeibaar in om de aard van de kernrelaties binnen deze

54. “Economie” komt van het Griekse woord dat het gehele functioneren van huishoudelijke eenheden in de antieke wereld beschrijft en dit woord geeft zodoende treffend de historische noodzaak weer van agrarische gemeenschappen die leefden binnen de grenzen van wat hun omgeving kon bieden.

55. Zie Meeks, *Eerste stedelijke christenen*, 75-76. Dit algemene feit duikt in de hele Hebreeuwse Bijbel op in de verhalen over Hagar, Laban, Ruth en Naomi, en anderen.

56. Zo was Abrahams rentmeester Eliëzer van Damascus zijn erfgenaam, terwijl hij nog kinderloos was, zie Genesis 15:2.

57. Zie Numeri 32:12.

58. Voor zegen en licht zie Jesaja 42:6 en 49:6.

59. Zie Filippenzen 3:5-6.

structuren te veranderen – de relaties tussen man en vrouw,⁶⁰ opgeleid en onopgeleid,⁶¹ knecht en meester – wánt: “u bent allen *één* in Christus Jezus.”⁶² Het sociale effect hiervan, bracht ongedachte voordelen voor buitenlanders, vrouwen, kinderen, slaven, gehandicapten, ongeschoolden en diverse anderen in de samenleving. Intieme, oprechte relaties van vertrouwen en wederzijdse verplichting werden zo aangemoedigd over biologische en klassenverschillen heen, terwijl de familie van God steeds meer gemengd en divers werd.

Kortom, het Bijbelse verhaal breidt de universele en instinctieve voordelen van tribale solidariteit, uit tot alle mensen door middel van universele opname in Gods familie.⁶³ Zo kan de vorming van sociale identiteit verder gaan dan het bestendigen van de statische normen van de vorige generaties en overgaan in de dynamische, creatieve taak onszelf te transformeren om niet alleen mensen “zoals wij” lief te hebben, maar ook zij die het minst op ons lijken. Dit is het belangrijkste kenmerk voor het creëren van gezonde gemeenschappen die zo essentieel zijn voor een sociale en gezonde omgeving en blijft een zeer relevant streven voor de steeds meer geglobaliseerde wereld waarin wij leven.

THEOLOGIE VAN DE GEBORTE

Samenlevingen hebben al lang begrepen dat het krijgen van kinderen een inherent sociaal goed is. Dit in plaats van dat het alleen individuen ten goede komt. De Bijbelse theologie van de geboorte zet de menselijke logica op zijn kop, door aan te tonen dat oprechte aanvaarding en identiteit nooit kunnen worden verkregen door prestatie. De waarde van de geboorte van een kwetsbare baby, is dat zij de menselijke impuls bestendigt, om het leven als goed te beschouwen, zelfs in zijn zwakste staat bij de geboorte, alvorens het in zijn sterkste staat als volwassene op waarde te schatten. Dit Bijbelse perspectief staat in schril contrast met de mening van hen die jonge kinderen zien als een middel tot persoonlijke ouderlijke bevrediging of een onterecht “opgedrongen” bezit.⁶⁴

Het begrip nataliteit hebben we ontleend aan Hannah Arendt, die het vooral onderzocht in haar werk *De menselijke conditie* uit 1958. Maar terwijl Arendt het concept in

60. Zie Galaten 3:28.

61. Zie Colossenzen 3:11. “Barbaren” waren de archetypische ongeschoolde en onbeschaafde mensen van de oude wereld.

62. Zie Galaten 3:26, 28.

63. Zie “God als Vader” hierboven voor de manier waarop dit verband houdt met de overgang van verbond naar adoptie.

64. Prominent onder hen is de Belgische anti-natalist Théophile de Giraud.

politieke zin gebruikte, passen wij het hier aan voor theologisch gebruik.⁶⁵ Arendt richtte zich meer op een “nieuw begin” bij de invulling van de betekenis, vanuit de Bijbel ligt de nadruk in dit concept meer op het feit en de goedheid van het leven zelf. De nieuwe geboorte is zowel een herinnering aan de goedheid van het leven, als de vervulling van Gods rol als voortdurende onderhouder ervan.⁶⁶ Dat het bestaan beter is, dan het niet-bestaan, is een van de meest diepgaande realiteiten, niet vanwege de mogelijkheid van een leven vol plezier, maar omdat God dat zo heeft besloten in zijn onophoudelijke rol als goddelijke Schepper. Dit is lijnrecht in tegenstelling met de mening van Théophile de Giraud, die beweert dat het menselijk bestaan een last is die niemand tegen zijn wil mag worden “opgelegd”.

Verschillende Bijbelse passages staven dit standpunt. Jezus heeft de realiteit van de nieuwe geboorte expliciet benoemd, en impliciet als voorbeeld gesteld.⁶⁷ De meest levendige Bijbelse manifestatie van een theologie van geboorte is echter in de persoon van Jezus zelf aanwezig, de zondeloze Zoon van God. In hem, zijn we niet getuige van een soort nieuw begin dat fouten uit het verleden ongedaan maakt, maar van een herstel dat het heden nieuw leven inblaast om de oorspronkelijke doelen van de Schepper te verwezenlijken. De geboorte en het leven van Jezus herstelt uiteindelijk het leven in de wereld.⁶⁸ Een sprekend voorbeeld is Jesaja 11, waar wordt voorspeld dat uit de oude stronk van Jesse, een nieuwe groene loot zal ontspruiten, een geboorte die het oude niet opheft, maar voortzet en nieuw leven inblaast. Evenzo, stelt de theologie van de geboorte, dat de geboorte van kinderen geen fundamentele bedreiging vormt voor het bestaande leven, maar nieuwe mogelijkheden schept voor flourerende en liefdevolle relaties.

Liefhebben van onze kinderen is inderdaad een uitstekend voorbeeld van het soort wederzijds verantwoordelijke relaties, waarin karakters worden gevormd. Op welke manier? Het opvoeden van kinderen vormt zowel de identiteit van ouders als die van de kinderen! Een theologie van nataliteit confronteert de opvatting dat succes, wereldwijsheid of kracht liefde verdienen. Zij dwingt volwassenen de onontkoombare waarheid te aanvaarden dat liefde nooit echt verdiend kan worden. In tegenstelling tot sommige huidige opvattingen over de voordelen van geboorte, “inspireren” kinderen ons niet alleen met hun onschuld en naïviteit. Integendeel, hun bestaan dwingt volwassenen hun eigen egoïsme onder ogen te zien. Het stelt hen voor de onmiskenbare taak, hen lief te hebben, dat wil zeggen, een intensieve inzet

65. Voor meer inzicht zie Mavis Louise Biss, “Arendt en de theologische betekenis van nataliteit,” *Philosophy Compass* 7, no. 11 (2012): 762-71.

66. Zie Johannes 6:51.

67. Zie Mattheüs 19:14.

68. Voor veel christenen heeft de nadruk lange tijd gelegen op de dood van Jezus. Historisch gezien is dit slechts één van de belangrijke accenten geweest in termen van verzoeningstheorieën.

voor het welzijn van de ander te laten zien. De zorg voor kinderen (en voor anderen die steun nodig hebben) vereist dat individuen, gezinnen en gemeenschappen hun op zichzelf gerichte gedrag inperken.

Het voordeel van nieuw leven is dat de nieuwe generaties niet blijven hangen in defaitistische denkbeelden. In de Bijbel stelde dit nieuwe generaties Israëlieten in staat de slavernij en de waan van afgoderij te vermijden. Nieuw leven biedt de mogelijkheid om jongeren een diep respect voor onze natuurlijke omgeving bij te brengen.

Tegenover de angst voor schaarste en lijden, stelt de Bijbel dat geboorte, en niet dood of niet-nataliteit, de overwinnende realiteit van het universum is. Hoewel alle baby's die in deze wereld worden geboren voorbestemd zijn om te sterven, wordt iedereen uitgenodigd om herboren te worden in een eeuwig leven waar de dood niet meer zal zijn.

OMGEVING

De Bijbel leert dat alle natuurlijke omgevingen en ecosystemen inherent goed zijn, echter zij moeten worden verzorgd als een vitaal element van menselijk welzijn, in plaats van te worden geëxploiteerd als middel tot het afzonderlijke doel van menselijke overheersing.⁶⁹ De Bijbel presenteert deze waarheid helder. Het beloofde land en het paradijs (Eden) lopen als daadwerkelijke concepten, als een rode draad door de Schrift. Deze Bijbelse visie op plaats staat in scherp contrast met moderne perspectieven die stellen dat plaatsen geen inherente betekenis hebben buiten hun fysieke verschijningsvorm.

Dat leidt tot het pragmatisme dat plaatsen universeel kunnen worden aangepast door elk mens die ervoor kiest daar te leven.⁷⁰ In de Bijbel zijn omgevingen niet louter productie- of consumptiemiddelen, daarnaast kunnen zij niet daadwerkelijk eigendom zijn van iets of iemand.⁷¹ Integendeel, omgevingen vragen om rentmeesterschap.

Cultureel gezien, is er in onze tijd een gebrek aan aandacht voor de relationele onderdelen van onze menselijke identiteit. Misschien is er nog minder besef van de potentiële tragiek die hieruit voortvloeit. We missen enige band met onze om-

69. Hierbij is het verband tussen *dominus*, “heer,” en overheersing sprekend. Alleen God is HEER!

70. Zie hoofdstuk 1, waarin dit in het geopolitieke gedeelte werd besproken.

71. Zie Leviticus 25:23.

geving. Een vooraanstaand theoloog heeft betoogd dat “ontheemding”, wel eens een fundamenteeler probleem zou kunnen zijn dan betekenisloosheid.⁷² Een ander benadrukte dat; “We live amidst a crisis of place. In our late-modern age we have lost that very human sense of place amidst the time-space compression characteristic of “postmodernity” and globalisation.”⁷³ Ironisch genoeg bestaat er tegenwoordig, ondanks de groeiende belangstelling voor het milieu en de populariteit van tv-series zoals *Planet Earth*, een duidelijke vorm van ontzuivering ten opzichte van onze omgeving.⁷⁴ Komt dit doordat we, onterecht, enorm veel waarde hechten aan anonimiteit en privacy? Of, misschien, hebben westerlingen moeite om te begrijpen hoe een omgeving deel uit kan maken van onze identiteit, omdat we weinig plaatsen hebben die we als heilig beschouwen.⁷⁵

Hoe we als westerlingen tegen de daadwerkelijke fysieke realiteit aankijken, is sterk beïnvloed door het protestantse christendom, naast de invloed van het Platonisme en het verlichtingsdenken. Deze denkwijze brengt een scheiding aan tussen het materiële en het niet-materiële.⁷⁶ Het Platonisme, en een groot deel van het christendom, benadrukte de niet-materiële of spirituele dimensies van de werkelijkheid, terwijl de wetenschappelijke inspanningen van de afgelopen 400 jaar, de nadruk legden op het empirische aspect van de realiteit. Ondanks de aanzienlijke overlapping en kruisbestuiving tussen deze generalisaties, blijft het voor westerlingen bijzonder moeilijk de manier waarop zij de werkelijkheid beleven samen te brengen met hoe zij in deze werkelijkheid leven. Dit hoofdstuk probeert dat proces aan te wakkeren.

Ondanks het bestaan van allianties tussen christenen en de milieubescherming-organisaties, blijft de gedachte bestaan dat het christendom een kwalijke rol speelt in de achteruitgang van het milieu. Naast Lynn White Jr., hebben andere geleerden zoals L. Feuerbach⁷⁷ en G. Kaufman,⁷⁸ een belangrijke rol gespeeld in dit proces.

72. Walter Brueggemann, *Het land: Plaats als geschenk, belofte en uitdaging in het Bijbelse geloof* (Fortress Press, 2002).

73. Craig G. Bartholomew, *Where Mortals Dwell: A Christian View of Place for Today* (Baker Academic, 2011), 3.

74. M. Weber, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, 564.

75. Voor een interessante uitzondering die de regel bevestigt, zie de lange strijd rond de Keystone pijpleiding die door inheems land in de VS zou lopen. Zie www.theguardian.com/us-news/2021/jan/21/dakota-access-pipeline-joe-biden-indigenous-environment.

76. Bartholomew noemt dit de “subject-object dichotomie” en beschrijft de daaruit voortvloeiende ontoereikende opvattingen als respectievelijk “sciëntisme” en “New Age pantheïsme”. Bartholomew, 16.

77. Feuerbach schreef dat “de natuur, de wereld, geen waarde, geen belang heeft voor christenen. De christen denkt aan zichzelf en het heil van zijn ziel.” Feuerbach, *Essentie van het christendom*, 287.

78. Kaufman, G. “A Problem for Theology: The Concept of Nature,” *Harvard Theological Review* 65, no. 3 (Juli 1972): 337-66.

Terwijl sommige populaire interpretaties van de Schrift het beschadigen van het natuurlijke milieu hebben gelegitimeerd, eist de Bijbel juist het tegenovergestelde. Dit hoofdstuk is gebaseerd op een theologie van de plaats⁷⁹ en wil de ontkoppeling van de mens en zijn omgeving uitdiepen. Dit doen we door de volgende drie Bijbelse thema's na te gaan: land en tuinen, tempel en steden en priesters en naasten.

LAND EN TUINEN: VERSPREIDING VAN GODS ORDE EN ZEGEN

Het belang van land is onmiskenbaar in de Hebreeuwse Bijbel. Tegelijk is het belang ervan vaak gebagatelliseerd door christenen,⁸⁰ ondanks waarschuwingen dat het risico's met zich meebrengt als we onze omgeving geen aandacht geven. De nauwe relatie tussen de woorden *'ādām* (mens) tot *'ādāmâ* (modder (aarde)) "alerts us to the fact that humanity and place are deeply interwoven and inseparable."⁸¹ Het bijzondere gebruik van de naam "Jahweh Elohim" laat zien dat de verlossende God van Israël (Jahweh) dezelfde God is die het universum (Elohim) heeft geschapen.⁸² Een wezenlijk element is ook dat één van de belangrijkste redenen waarom Israël in ballingschap werd gestuurd, verkeerd gebruik van het beloofde land was.⁸³ Een passende manier om het Bijbelse perspectief samen te vatten, is door het woordpaar: "inplanting - verplaatsing - (her)inplanting."⁸⁴ Het meest ingrijpende van alles, is wellicht het simpele feit dat verlossing impliciet de fysieke schepping omvat, ofwel in de woorden van O. Tjørhom: "Without creation there is nothing to save, creation is the "stuff" of salvation."⁸⁵

We zijn zo gewend geraakt aan een afstandelijk, wetenschappelijk wereldbeeld, dat we misschien vergeten zijn hoe vormend onze omgevingen zijn en hoe ze mensen

79. Een van de beste bronnen van de laatste jaren, die deze stroming in de theologie goed samenvat, is Bartholomew, op. cit.

80. Zie www.jubilee-centre.org/cambridge-papers/jerusalem-at-the-centre-of-gods-plans-by-peter-walker.

81. Bartholomew, 25. In feite is "aardling" of "aardbewoner" wellicht een betere vertaling dan "mens". Zie Norman C. Habel & Shirley Wurst, *The earth story in Genesis* en daarvan het hoofdstuk "Beloved, Come Back to Me," 92, 106.

82. Bartholomew, 28.

83. Interessant is dat gezegd wordt dat het land Israël mensen uitbraakt, vanwege zonden wat betreft de intermenselijke relaties, waardoor inwoners het land Israël overmatig belasten. Zie Leviticus 18:28 en 20:22.

84. Bartholomew, 31. Bartholomew beschrijft verschillende series van verplaatsingen in Genesis, waaronder die van Eden en van Babel.

85. Tjørhom, *Belichaamd geloof. Reflections on a materialist Spirituality*, 36.

in facto beïnvloeden.⁸⁶ Woestijnen testen ons doorzettingsvermogen; oerwouden overweldigen onze zintuigen; steden beïnvloeden ons 24-uursritme; monumenten en plaatsen van herinnering roepen emotie op.⁸⁷ Zelfs nu we steeds meer online met anderen communiceren, kunnen we niet ontsnappen aan de realiteit van de daadwerkelijke omgevingen, waarbinnen die interacties plaatsvinden.⁸⁸ Het belangrijkste is, dat mensen door en door belichaamde realiteiten zijn. We kunnen niet bestaan zonder een fysieke plaats waarin we ons bevinden. Deze waarheid verzet zich tegen de moderne opvattingen dat onbeperkte mobiliteit en digitale verbondenheid kunnen worden nagestreefd, zonder grote gevolgen voor het menselijk welzijn.

De Bijbel begint met de organisatie – zorgvuldig opgezet – van de "goede" schepping en vertelt daarna over de plaatsing van de mens in het meest georganiseerde en besloten deel: een intieme tuin. Het woord Eden is waarschijnlijk afgeleid van zijn homoniem, dat "plezier, verrukking" betekent.⁸⁹ In tegenstelling tot sommige romantische verhalen, die ideale omgevingen als wild en ongetemd beschouwen, wordt Eden in Genesis doelbewust afgeschilderd als een heerlijke plek, juist omdat zij gecultiveerd was. Het feit dat God Adam in een tuin plaatst, toont aan dat het menselijk handelen bedoeld is om een actieve en heilzame invloed uit te oefenen op de schepping, omdat de mensheid deze organiseert, beheert en vruchtbaarder maakt. Bovendien wordt het helder dat dit geen project is dat alleen bedoeld is voor het plezier van de aardbewoner, daarvoor wordt ons te specifiek verteld dat dit in principe "de tuin van de Heer" is.⁹⁰

Sommige protestantse interpretaties gaan uit van een perfecte schepping vanaf het begin, waar wij uit zijn gevallen, zonder ruimte voor verdere groei of verbetering. Afwijkend hiervan, heeft voornamelijk de oosters-orthodoxe kerk, lang benadrukt

86. Een van de meest levendige voorbeelden in het Nieuwe Testament is te vinden aan het begin van Openbaring, waar elke gemeente wordt aangesproken met levendige toespelingen op de fysieke kenmerken van hun steden. Zie N.T. Wright, *Openbaring voor iedereen*.

87. De werkelijke impact van plaatsen op mensen is ongetwijfeld een van de belangrijke factoren die het wereldwijde toerisme aanwakkeren. In een tijdperk waarin mensen virtuele tours van bijzondere plaatsen kunnen meemaken, gaat er nog steeds niets boven er daadwerkelijk te zijn. Ironisch genoeg is de groeiende wereldwijde honger naar reisconsumptie misschien wel een van de meest schadelijke zaken met betrekking tot het klimaat. Is het mogelijk dat ons verlangen naar de ervaring van "andere" plaatsen ons gebrek aan tevredenheid met een specifieke plaats onthult?

88. Een dimensie, die op dit gebied zelden wordt besproken, is de potentiële ongelijkheid tussen de respectievelijke plaatsen van waaruit verschillende virtuele deelnemers communiceren. Als een manager op een tropisch strand of in een groot, comfortabel huis een conferentiegesprek voert met ondergeschikten in een drukke koffieshop of een krap appartement, kan het moeilijker zijn om gevoelens van wederzijds respect en gelijkwaardigheid te kweken.

89. Bartholomeus, 26. Citaat van G. J. Wenham, *Genesis 1-15*, 61.

90. Zie Genesis 13:10.

dat, hoewel de schepping goed is geschapen, zij doelbewust, is ontworpen voor verbetering en ontwikkeling tot perfectie.⁹¹ Bemesten, bewerken, snoeien, zaaien en kweken worden in de Bijbel aangemoedigd als zinnige manieren, waarmee de mens de schepping actief kan verbeteren, zodat zij overzichtelijker, vruchtbaarder en doelgerichter wordt.

De rijkdom van een tuin is het mooiste voorbeeld van de mogelijkheden van het ruwe potentieel van het land. Een tuin is bedoeld als zegening voor mensen, dieren en zelfs de planten. Bijbelse beschrijvingen van verlaten wijngaarden en verwilderde territoria zijn vaak negatief getoonzet. Denk aan associaties aan doornen en onkruid, die de biodiversiteit van het leven verhinderen te floreren. Het beeld van het universum vóór Gods schepping in de Bijbel, is er eerder een van chaos en eentonigheid, dan van orde en verscheidenheid.⁹² De tekst “De aarde was woest en doods, en duisternis lag over de oervloed (...),” laat dit duidelijk zien. Gods orde maakt dus deel uit van zijn zegen. Terwijl Eden slechts één levensboom had, heeft het Nieuwe Jeruzalem een rivier met aan weerszijden ontzettend veel levensbomen, waarvan de vruchtbaarheid niet uitgeput raakt.⁹³ De rivieren van Eden stroomden naar buiten, maar de rivier van het Nieuwe Jeruzalem biedt leven aan alle “levende wezens die er wemelen,” voeding geschikt voor elke soort boom en genezing voor alles wat zij aanraakt!⁹⁴

Uiteindelijk ontsluit het verhaal van de Schrift, hoe God de zegeningen van het paradijs wil verspreiden over de hele schepping, zodat iedereen ervan kan profiteren.⁹⁵ Terwijl de eerste tuin ommuurd was, strekt de vruchtbaarheid van de uiteindelijke tuin zich uit tot alle levende wezens. In het nieuwe Jeruzalem zullen “de poorten (...) overdag nooit gesloten worden, en nacht zal er niet meer zijn.”⁹⁶ Wat als mensen vandaag de dag, naar steden zouden trekken vanwege hun holistische voordelen voor de menselijke gezondheid, in plaats van alleen vanwege de mogelijkheden die ze bieden voor economisch fortuin?

91. Zie ook Middleton, *A New Heaven and a New Earth. Reclaiming Biblical Eschatology*, 46.

92. Deze uitspraak kan in tegenspraak lijken met de christelijke doctrine van Ex Nihilo. Op fundamenteel niveau functioneert Ex Nihilo eerder als een filosofisch argument voor ontologie, dan als een oordeel over de kenmerken van de wereld die God schiep. Zie Middleton, 47: “(...) de schepping zelf was een ontwikkelingsproject toen God een oorspronkelijk ongevormde en lege wereld omvormde tot een complexe kosmos (...)”

93. Openbaring 22:2. Zie Beale, *Book of Revelation*, 1105.

94. Zie Ezechiël 47:1-12.

95. Middleton, 164.

96. Zie Openbaring 21:25.

TEMPEL EN STEDEN: DE VERSPREIDING VAN GODS PRESENTIE EN GLORIE

De Bijbel beweert, heel uniek, dat God aanwezig is bij zijn schepping, maar hiervan wel wezenlijk verschilt. In tegenstelling, tot bepaalde vergaande ideeën, zinspeelt de Bijbel nooit op de aanwezigheid van de volledige heerlijkheid van God.⁹⁷ De Bijbelse auteurs wijzen juist alleen op de alomtegenwoordige kennis van de heerlijkheid van God.⁹⁸ De aanwezigheid van God bij zijn schepping is er in Bijbel een van getrapte heiligheid of heerlijkheid,⁹⁹ dat wil zeggen sommige plaatsen staan “dichter” bij God dan andere plaatsen. Voor protestanten kan dat aanvoelen als een terugkeer naar het idee van de zogenaamde scheiding van het sacrale en seculiere in het leven. Dat is het niet. In feite is het een krachtige bevestiging van Gods werkelijke, doelbewuste aanwezigheid, op bepaalde plaatsen voor bepaalde doeleinden. Als elke plaats heilig is, dan zou geen enkele plaats echt heilig zijn.¹⁰⁰ De Bijbel ontkent niet dat God ons kan tegemoet komen waar we ook zijn.¹⁰¹ Ook kan God elke plaats heilig maken door zijn aanwezigheid.¹⁰² Maar het idee van getrapte heiligheid van omgevingen wijst duidelijk op de reële manier, waarop Gods activiteit en handelen specifiek op die plaats, kan worden herinnerd en onderscheiden.¹⁰³

Over dit onderwerp heeft theoloog Eugene Peterson gezegd: “I am more and more convinced that holiness does indeed infiltrate place. In such places, I have always a sense of homecoming – heaven coming.”¹⁰⁴ Een andere theoloog, N.T. Wright, verklaart: “The only answer I have to his day is that when God is known, sought and wrestled with in a place, a memory of that remains, which those who know and love God can pick up.”¹⁰⁵ We moeten er wel voor oppassen dat een heilige plaats een sociale constructie zou zijn.¹⁰⁶ In de alinea’s hierboven hebben we gezien hoe plaatsen, vanwege hun huidige kenmerken, impact hebben op mensen. Belangrijk is, dat zowel het Bijbelse verhaal als de menselijke ervaring, lijken te suggereren dat plaatsen mensen ook kunnen beïnvloeden vanwege gebeurtenissen uit het

97. Dit is wat latere rabbijnse schrijvers de “Shekinah” zouden noemen.

98. Zie Jesaja 11:9 en Habakkuk 2:14.

99. Bartholomew, 69.

100. Vergelijk dit met een variatie in, Bartholomew, 237.

101. Zie Psalm 139.

102. Zie Exodus 3 voor het verhaal van het brandende braambos.

103. Een van de beroemdste Bijbelverhalen is dat van Mozes bij het brandende braambos, waar God hem opdraagt zijn sandalen uit te doen, omdat hij zich op “heilige grond” bevindt. De traditie beweert dat de struik op het terrein van het klooster van St. Catharina in Egypte heeft gestaan.

104. E. Peterson, *Wisdom of Each Other*, 85. Originele nadruk.

105. N.T. Wright, *Way of the Lord*, 5.

106. Bartholomew, 186.

verleden. Bijvoorbeeld doordat er herinneringen liggen, die door mensen uit het verleden daar herdacht zijn. In het licht hiervan is het een ernstige vergissing te concluderen dat het Nieuwe Testament het concept plaats vergeestelijkt. In plaats daarvan, breidt Gods bijzondere en persoonlijke aanwezigheid op aarde in het NT nota bene drastisch uit.¹⁰⁷ Namelijk: “vanuit het centrum naar de periferie.”¹⁰⁸

Het meest tastbare voorbeeld¹⁰⁹ van “getrapte heiligheid” in de Bijbel is de tempel, met zijn voorhof, binnenplaats en allerheiligste.¹¹⁰ Het belang van de tempel in het jodendom is bekend. Helaas wordt het in het christendom wat veronachtzaamd, wederom door de neiging tot vergeestelijking.¹¹¹ De laatste jaren is er meer aandacht onder christelijke geleerden voor de opvallende tempelmetaforen in de Bijbel.¹¹² Van bijzonder belang voor deze studie is de heropleving van de Bijbelse gedachte dat de hele kosmos een ingenieus gebouwde tempel is.¹¹³ Binnen dit wereldbeeld, functioneerde in het begin van de wereld Eden als het allerheiligste, de “core location of God’s presence on earth.”¹¹⁴

Door de hele Bijbel heen blijkt dat het Gods eigenlijke bedoeling is om bij zijn schepping te wonen, maar dat wordt pas volledig bereikt in het boek Openbaring. Dan komt de hemel eindelijk naar de aarde.¹¹⁵ Tot die tijd is “nabijheid” van de hemel de beste manier om Gods aanwezigheid te ontmoeten. “Some Israelites may have thought that YHWH was domiciled in the Jerusalem temple, but Isaiah has a vision of “the LORD sitting [*yāšab*] on a throne, high and lofty; and [only] the hem of his robe filled the temple” (Isa. 6:1). The scale of the vision is staggering; YHWH simply cannot be contained within the Jerusalem temple.”¹¹⁶

107. Zie *Mortals*, hoofdstuk 6 voor een grondig overzicht van het belang van plaats in de evangeliën.

108. Richard Bauckham, *Bible and Mission*, 14. Zie ook Casey, *Getting Back into Place*, 133.

109. Zie Hebrëen 8:5, waar de tabernakel werd beschreven als een “schaduw” van de hemelse werkelijkheid.

110. In dit model wordt een onderscheid gemaakt tussen heilig en *profaan*, dat laatste woord betekent “buiten de tempel”. Het is belangrijk de eerste tempel niet te verwarren met de tweede, die onder Herodes werd aangepast, zodat hij meer functies, binnenplaatsen en ruimtes kreeg.

111. Zie de Cambridge Paper van Peter Walker voor een uitgebreidere uiteenzetting hierover: www.jubilee-centre.org/cambridge-papers/jerusalem-at-the-centre-of-gods-plans-by-peter-walker.

112. Enkele bekende wetenschappers zijn N.T. Wright, Richard Middleton en Craig Bartholomew.

113. Middleton, 47-48.

114. Middleton, 164.

115. Zie Openbaring 21:2.

116. Middleton, 170.

Al vroeg in het Bijbelse verhaal worden steden gezien als een katalysator voor problemen.¹¹⁷ Nadat Kaïn en Nimrod uit het paradijs, en dus ook uit de nabijheid van God, zijn verdreven, bouwen zij steden die “seem to be overshadowed by sin”.¹¹⁸ Twee zaken worden duidelijk. Aan de ene kant, maken zij gebruik van hun creatieve gaven van God. Aan de andere kant, voldoen ze niet aan de opdracht om de heiligheid van de God te verspreiden naar wiens beeld zij zijn geschapen. Terwijl de tempel wordt afgeschilderd als het toppunt van goddelijke glorie, omdat daar Gods presentie om het zo te zeggen, het meest geconcentreerd aanwezig was, worden steden afgebeeld als het summum van goddeloosheid. Immers, de aanwezigheid van mensen is en was daar het meest geconcentreerd.

Hieruit kan worden geconcludeerd dat steden in de Bijbel zijn gedoemd om de eeuwige antithese te zijn van de heilige tempel. In feite, is het tegendeel waar. Als we luisteren naar de profeten, die een tipje van de sluier van Gods ontwerp oplichten, ontvouwt zich een beeld dat laat zien hoe God van plan is de hele schepping te concentreren in een grootse stad. Heiligheid kan zich daarin verspreiden als vuur¹¹⁹ in een droog bos! Een van de meest poëtische beschrijvingen van dit visioen staat in Zacharia 14:20-21, waar elke gewone kookpot in Jeruzalem in wezen verandert in een heilig vat uit de tempel. In Openbaring 21:22 wordt ons verteld dat er in de toekomst niet langer behoefte is aan een specifiek, fysiek tempelgebouw, “want God, de Heer, de Almachtige, is haar tempel, met het Lam.” Ook in onze huidige wereld, is er geen enkele reden om te concluderen, dat steden geen bloeiende plaatsen kunnen worden, waar de natuurlijke omgeving wordt gekoesterd en mensen floreren.

Het is nuttig en verfrissend om over het Nieuwe Jeruzalem te denken als een tuinstad.¹²⁰ Dit geeft helder de orde en zegeningen aan die het zal belichamen. Als we nadenken over Gods goddelijke aanwezigheid, is het echter veel passender om het Nieuwe Jeruzalem te zien als een tempelstad, waar Gods heiligheid overal doordringt. Uiteindelijk wil God op een heel intieme manier relationele omgang hebben met zijn hele schepping – mensen moeten de binnenste plaatsen van zijn aanwezigheid kunnen betreden, zonder dat dit gepaard gaat met overheersing en

117. Typische voorbeelden zijn Babel, Sodom en Gomorra en Nineve.

118. Tame en Hemmings, *Shining in the Sun*, 6.

119. ‘Het Hebrëeuws voor “struik” is *sēneh*; het komt drie keer voor in Exodus 3:2-4 en klinkt voor een Israëliet die Hebrëeuws spreekt als “Sinai”, hoewel “Sinai” pas wordt gebruikt als het volk de berg bereikt (Ex. 16:1). Mozes ziet een brandende struik; wanneer hij met de Israëlieten terugkeert, staat de hele berg in brand en in Exodus 15:17 wordt het hele land aangeduid als de berg van Gods verblijfplaats. Net als vuur is heiligheid besmettelijk; het verspreidt zich van plaats tot plaats!’ Bartholomew, *Where Mortals Dwell*, 56. Het beeld van het brandende braambos en de tongen van vuur met Pinksteren lijken allebei heiligheid te suggereren.

120. Zie John Mark Comer, *Garden City*, waarin enkele dimensies van dit concept worden verkend.

dwang. God nodigt juist mensen uit om in een toekomstig Eden te wonen, zo groot en enorm, dat alle mensen in het allerheiligste van God welkom zijn.¹²¹

Ons huidige denkpatroon stelt dat de mens alleen maar afbreuk kan doen aan de waarde van zijn natuurlijke omgeving. De Bijbel ziet dit veel positiever in. Verstandige menselijke aanwezigheid kan het belang van een plaats vergroten en het behoud van de omgeving juist op langere termijn verzekeren. Zowel de Schrift als de geschiedenis laten ook zien, dat het menselijke vermogen om een bepaalde omgeving te koesteren, door middel van fysieke, emotionele of generationele banden, er voor kan zorgen dat positief rentmeesterschap zichtbaar wordt op deze specifieke plaats. Zo'n band is natuurlijk, niet geforceerd en het meest krachtig aanwezig, als er ook een duidelijk epicentrum is. Een voorbeeld hiervan is te vinden op de terreinen van veel kerken in Ethiopië, waar veel zeldzame bomen zijn bewaard gebleven, door het zorgvuldige onderhoud, ook van de omgeving rond hun heilige plaats.¹²² Hieruit kunnen we leren dat voor zorgvuldige klimaatomgang het beter is om eerst de menselijke verbondenheid met een specifieke plaats te verdiepen en vandaaruit meer waardering voor het algemene leefmilieu te putten, dan een oppervlakkige menselijke verbondenheid aanprijzen met natuur, klimaat en omgevingen in de brede zin van het woord.

PRIESTERS EN NAASTEN: DE TRANSFORMATIE VAN BIJZONDERE LEVENS

Gods aanwezigheid en zegen via de schepping lijken voornamelijk abstracte elementen die de mensheid en schepping dragen en veroorzaken, maar in de Bijbel wordt Gods tegenwoordigheid vaak heel praktisch, tijdgebonden en plaatsgebonden neergezet. Bepaalde individuen en gemeenschappen laten iets zien van Gods aanwezigheid op aarde. Daarom benadrukken we in dit hoofdstuk, hoe mensen worden gebruikt als om gemeenschappen beetje bij beetje te veranderen door middel van relaties. Meer dan iets anders onderstreept de menswording van Jezus het belang van bijzondere en daadwerkelijke plaatsen, als de noodzakelijke plek waar mensen moe-

121. De afmetingen van de stad zijn inderdaad absoluut enorm, veel groter dan enige stad op aarde vandaag de dag. Om een idee te geven: het Nieuwe Jeruzalem wordt beschreven als een stad met een oppervlakte van minstens 1.904.000 vierkante mijl. Ter vergelijking: het metrogebied van New York is ongeveer 13.000 vierkante mijl groot en dat van Tokio ongeveer 5.000.

122. Voor een uitstekende video, zie <https://emergencemagazine.org/story/the-church-forests-of-ethiopia/>.

ten samenleven en geschiedenis maken, oftewel “waar het allemaal gebeurt”.¹²³ Dit is inderdaad een van de redenen waarom gedenktekens¹²⁴ en herdenkingen¹²⁵ belangrijke onderdelen zijn in het Bijbelse verhaal. Zij zijn cruciaal voor de plaat beleving van een volk. Omdat de fysieke omgeving, uiteindelijk, ook verwijst naar de fysieke realiteit van het menszijn, kan de uiterlijke eindtransformatie van de schepping in een gezegend Nieuw Jeruzalem vol van Gods heerlijkheid, niet plaatsvinden zonder de voorafgaande innerlijke verandering van individuele mensenlevens.

De radicale beschrijving in het Nieuwe Testament van het christen zijn als een koninklijk priesterschap¹²⁶ wordt doorgaans begrepen als zou dit vooral gaan over bemiddeling en zegen van gelovigen voor niet-gelovigen. Op deze manier wordt een belangrijk element over het hoofd gezien. Het priesterschap richt de aandacht ook op de transformatie van de priesters zelf. Zoals het Levitische priesterschap, strikte zuiverheid eiste, om symbolisch “als God” te worden, zo worden volgelingen van Jezus opgeroepen, om daadwerkelijk te groeien in gelijkvormigheid aan Christus. Christenen zijn níet slechts passieve vaten van Gods heiligheid, maar actieve ambassadeurs en deelnemers van God. Hieruit vloeit ook een andere fundamentele gedachte in het Bijbelse verhaal voort. In de Bijbel zijn mensen, als Gods beelddraggers, zelf de voornaamste manier waarop God zijn heilige aanwezigheid wil uitbreiden tot de hele schepping. “*Just as the cult statue or image in an ancient Near Eastern temple was meant to mediate the deity’s presence to the worshippers, so humans are the divinely designated mediators of the creators presence from heaven (where YHWH is enthroned) to earth.*”¹²⁷ Niets zet foute opvattingen over menselijke heerschappij over de schepping, beter in perspectief dan het feit dat God, die de mens zelf weerspiegelt, de holistische bloei van zijn gehele schepping wenst. De mogelijkheid om de schepping te onderwerpen voor ons eigen plezier, is eigenlijk nooit Bijbels gezien aan de orde geweest. In plaats daarvan is de menselijke roeping om de gehele schepping te laten floreren. Wij en de schepping staan in dienst van God.

De implicaties van dit idee van menselijk priesterschap en onze lokale roeping gaan ver. Het betekent dat de manier waarop mensen kiezen om te leven duidelijke

123. Ongeacht Kaufmanns stelling is het duidelijk dat de menswording van Jezus Christus de fysiek-geestelijke dichotomie radicaal verstoort en het christendom permanent theologisch verankert in een huwelijk tussen beide. Alle moderne twisten over de persoon van Jezus moeten zich onderwerpen aan de universele conclusie die op het oecumenische Concilie van Chalcedon werd bereikt en die bekend staat als de Hypo statische Unie - Christus is volledig God en volledig mens.

124. Bijvoorbeeld Genesis 28:18-22, Jozua 4:4-7.

125. Deuteronomium 15:15, 24:18, Leviticus 19:34 bevatten verschillende passages die het bevel herhalen om “te gedenken dat ik de Heer, uw God, ben die u uit Egypte heeft gebracht”.

126. Zie 1 Petrus 2:5-9.

127. Middleton, 49. Zie ook het Mesopotamische ritueel dat bekend staat als de *mīs pī* (wassen van de mond) of *pīt pī* (openen van de mond). Middleton, 48.

gevolgen heeft voor de planeet en voor andere mensen, ten goede of ten kwade. Omdat de hele mensheid te maken heeft met dezelfde schepping, is er geen sprake van privé-handelingen zonder gevolgen. In tegenstelling, tot veel algemene, onpersoonlijke bewegingen en doelen die tegenwoordig in het Westen overal opkomen, wordt het Bijbelse concept van de Kerk uitgewerkt in een individuele *ekklesia*, bestaande uit specifieke mensen, die op specifieke momenten op specifieke plaatsen samenkomen. Jezus zelf, heeft de lichamelijke en het unieke van de priesterroeping laten zien: hij hield baby's vast, raakte melaatsen en zondaars aan en bezocht de huizen van gewone mensen.

Onze priesterroeping kan niet los worden gezien van de liefdeseis voor de naaste. Zij vereist intrinsieke belichaming hiervan, zoals een priester ernaar streeft de mensen te kennen en lief te hebben, op dezelfde manier als God dat doet. Liefde, zorg of zelfs rentmeesterschap in het algemeen bestaan niet. Liefde moet altijd particulier – speciaal op iets of iemand – gericht zijn. In de praktijk betekent dit het duurzaam beheren van natuurlijke plaatsen en hulpbronnen, zodat andere mensen er ook van kunnen profiteren en, op hun beurt, leren deze plekken zelf duurzaam te beheren. Een prachtig Bijbels voorbeeld hiervan is te vinden in het verhaal van Ruth. Ook al was zij een buitenlandse vrouw, zij mocht profiteren van de hulpbronnen van Boaz, omdat deze zijn land zo had beheerd, dat hij genoeg had om uit te delen.¹²⁸

MISSIE

Het verhaal van de mensheid, dat in het Bijbelse verhaal wordt geschetst, benadrukt dat mensen een richting, een doel, oftewel in het Grieks, een *telos* hebben. Bovendien laat de Bijbel zien dat mensen zijn geschapen als onsterfelijke wezens. Zij kunnen het leven niet volledig doorgronden, zonder deze waarheid te begrijpen. Alleen leven voor het huidige leven is niet alleen destructief voor anderen, maar ook voor jezelf.¹²⁹ Na het hoofdstuk gelezen te hebben over een Bijbelse visie op de menselijke identiteit en nadat we hebben kennisgenomen van de Goddelijke bedoeling met onze natuurlijke omgeving, wil dit hoofdstuk iets duidelijk maken over onze Bijbelse missie. Een missie van de mensheid, die een confrontatie zal zijn met moderne doelloosheid. Van belang om op te merken: alle drie elementen, die we besproken hebben, zijn essentieel in het verhaal van God.¹³⁰

128. Zie Ruth 2.

129. Zie Lucas 12:13-21, 16:19-24.

130. Het denken van Lesslie Newbigin benadrukt hoe de denkbeelden van de Verlichting hebben geleid tot een onvermijdelijk verlies van doelgerichtheid in het westerse denken. Zie Lesslie Newbigin, *Gepast vertrouwen*, (Eerdmans, 1995) 55-60.

De Bijbel leert dat de mens werkelijke, hoewel onvolkomen, macht heeft om de loop van de geschiedenis ten goede keren. Om deze macht te bezitten, moet de mens in het gewone leven altijd een spanningsveld laten bestaan tussen menselijke welvaart en zelfopoffering. Een christen leeft met een opdracht. Dit levensdoel gaat ons eigen leven en onze eigen verlangens te boven. Dit verschilt aanzienlijk van het moderne perspectief. De moderniteit belichaamt een levensgevoel dat zich voornamelijk richt op huidige en persoonlijke welvaart.

Een christen ervaart kracht te krijgen voor zijn zending (het ervaren van Gods zegen), terwijl hij de missie volbrengt (het zegenen van de wereld). Van het grootste belang voor de belichaming van deze missie voor de mensheid, is de zorgvuldige inachtneming van de sabbat. Deze praktijk beschermt mensen en gemeenschappen tegen zichzelf. Te weten tegen de gevaren van overdadige werkdrijf en ontaarde uitbuiting. Het doel van Israël was een licht te zijn voor de naties. Israël moest een voorbeeldsamenleving zijn, gekenmerkt door Gods vrede, orde en zegen:

*6 Alle volken die dat zien en van deze wetten horen, zullen zeggen: 'Wat is dat grote volk wijs en verstandig!' 7 Want welk volk, hoe groot ook, heeft goden zo dichtbij als wij de HEER, onze God, telkens als wij Hem om hulp roepen?'*¹³¹

Veel meer dan een rustdag, is de sabbat een structurele realiteit in het Bijbelse leven. Hierbij kan in de eerste plaats gedacht worden aan het scheppingsproces. Ze geeft in de Bijbel vorm aan culturele gebruiken en kalenders (sabbats- en jubeljaar). De, daarmee samenhangende praktijk, om de randen van akkers niet te oogsten, bevorderde sociale zorg en medeleven, terwijl de praktijk van het geven van tienden en offers ook fundamenteel de persoonlijke keuze inhield om persoonlijk gewin te beperken voor het grotere sociale goed.¹³²

In dit gedeelte worden onderdelen van de Bijbelse visie op het doel van de mens op aarde uitgewerkt in drie onderdelen. We gaan in op de realiteit van de toekomst (eschatologie), het zijn van een licht en zout als christen, en de werkelijkheid van zegeningen en vervloeking. Belangrijk is dat de Bijbel niet naïef is over de gebrokenheid van de wereld; ook in relatie tot de toekomst. Zij erkent dat sommige mensen zijn afgesneden van een toekomst door onterving, verraad en mishandeling. Maar tegelijkertijd schetst de Bijbel een beeld waarin toekomstige verlossing alle dingen nieuw zal maken. Onrecht uit het verleden zal worden rechtgezet.

131. Zie Deuteronomium 4:6-7.

132. Tienden werden gebruikt om weduwen en wezen te ondersteunen. Offers markeerden berouw van daden die de gemeenschap hadden geschaad en bevorderden verzoening.

ESCHATOLOGIE

Eschatologie is de studie van de “laatste dingen” of de “eindtijd”. Christelijke reflectie op de eindtijd heeft vanaf het begin een belangrijke rol gespeeld in het christelijk geloof. Logischerwijs heeft dit ook de westerse cultuur beïnvloed. Veel westerlingen gaan er vanzelfsprekend van uit dat de wereld afstevent op een definitief einde.¹³³ Zo’n lineaire kijk op de geschiedenis is geworteld in joodse opvattingen en verschilt categorisch van de cirkelvormige opvattingen over de loop van de geschiedenis, die in andere wereldbeelden voorkomen. Naast deze eenvoudige realiteit, is het ook een feit dat eschatologische opvattingen het menselijk gedrag diepgaand beïnvloeden. Het Bijbelse toekomstbeeld heeft altijd de bedoeling gehad om te inspireren tot trouwe gehoorzaamheid aan God.¹³⁴

De morele en ethische implicaties van de eschatologie hebben de menselijke omgang met de planeet gevormd. Net zoals ze dat ook nu zouden moeten doen. Helaas zijn er in het verleden ook wel verkeerde conclusies getrokken. Vervolgens, hebben deze conclusies op een ongewenste manier de menselijke omgang van de aarde beïnvloed. Foutieve interpretaties van de Bijbelse uitleg over hoe de toekomst van de hemel en aarde eruit zullen zien, hebben onder christenen geleid tot afname van hun waardering voor Gods huidige schepping. Deze eschatologie is grotendeels terug te voeren op incorrecte vertalingen van specifieke Bijbelpassages.

Een van deze interpretaties heeft geleid tot een “theologie van de extase”. Deze theologie veronderstelt een sterke scheiding tussen de fysieke wereld en de geestelijke wereld. De theologie legt de nadruk op de geestelijke verrukking die te vinden is in God, zodat men even kan ontsnappen aan het lijden en de beproevingen op deze aarde.¹³⁵ Deze theologie is gebaseerd op 1 Thessalonicenzen 4:16-18;

16 Wanneer het signaal gegeven wordt, de aartsengel zijn stem verheft en de bazuin van God weerklinkt, zal de Heer zelf uit de hemel neerdalen. Dan zullen eerst de doden die Christus toebehoren opstaan, 17 en daarna zullen wij die nog in leven zijn, samen met hen op de wolken worden weggevoerd en gaan we in de lucht de Heer tegemoet. Dan zullen we altijd bij Hem zijn. 18 Troost elkaar met deze woorden.

133. Een simpele blik op apocalyptische films van de afgelopen decennia laat een moderne obsessie met het definitieve einde van onze wereld zien.

134. Zie N. T. Wright, *Resurrection and the Renewal of Creation*, beschikbaar op <https://www.ntwrightonline.org/portfolio-items/resurrection-ebook/>.

135.

Zoals inmiddels meerdere theologen hebben aangetoond, is het idee van “vervoering”, wat de moderne mens is geneigd om te destilleren uit deze tekst, niet de oorspronkelijke bedoeling en reactie geweest van zowel de schrijver (Paulus) of zijn publiek (de Thessalonicenzen).¹³⁶ Misschien nog wel belangrijkere misvatting – één die zeker minder bekend is – is de verkeerde uitleg van 2 Petrus 3:10. De traditionele weergave van de tekst luidde: “de elementen zullen door vuur worden vernietigd.” (NBV21: Omwille van die dag gaan de hemelsferen in vlammen op, en de elementen vatten vlam en smelten weg (...).) Richard Middleton heeft de fout in deze exegese¹³⁷ zorgvuldig blootgelegd en heeft gesuggereerd dat het in feite het beste is om het te vertalen als “gezuiverd door vuur”. Vuur is een complex begrip in de Bijbel. Het werkt zowel vernietigend als reinigend.

De Bijbel is helder in haar voorspellingen van een grote, dramatische en apocalyptische gebeurtenis in de laatste tijden. Maar het idee dat de natuurlijke wereld door vuur zal worden gezuiverd, verlegt de aandacht volledig. Net zoals bij het zuiveren van goud de onzuivere delen worden verwijderd, lijkt het logisch te veronderstellen, dat bepaalde delen van de natuurlijke wereld in dit zuiverings- of louteringsproces zullen worden vernietigd of verwijderd. De algemene strekking van het beeld is dat de basiselementen die onze huidige wereld kenmerken niet alleen zullen blijven bestaan, maar door deze zuivering er ook op zullen vooruitgaan! Uit enkele van de reeds onderzochte profetische portretten, blijkt dat, zoals na een bosbrand, de vegetatie in de toekomst nog vruchtbaarder zal worden en dat de gezondheid van de mens nog steeds op een bepaalde manier verbonden zal zijn met deze natuurlijke hulpbronnen.¹³⁸

Een beter begrip van de Bijbelse toekomstvisie kan er aan bijdragen dat de mensheid haar oorspronkelijke roeping als rentmeester van de tuin gaat herontdekken. De roeping van de mens is in de Bijbel nooit ingetrokken. Zowel christenen als niet-christenen moeten hun agenda wellicht bijstellen in het licht van 2 Petrus 3:10 en Openbaring 21:5, waarin God proclameert: “Alles maak ik nieuw!”. Deze voorzegging roept niet alleen op tot voorzichtigheid met betrekking tot starre pogingen om de schepping precies zo te houden als ze nu is, maar herinnert ons er ook aan dat God belooft de fysieke schepping te redden, te verlossen en te vernieuwen – en niet af te danken! Uiteindelijk, schetst de Bijbel een vergezicht voor gelovigen, voorbij hun eigen leven, door hen te verankeren in een missie die verder reikt dan zichzelf.

136. De terminologie in 1 Thessalonicenzen had een specifieke betekenis, namelijk in de context van een bezoek van een Romeinse heerser, en benadrukt in feite, dat Christus naar de aarde zal komen, in plaats van dat christenen naar de hemel gaan, bij de *Parousia* (wederkomst, glorieuze verschijning).

137. Richard Middleton, *Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde*, 194 en 205. Misschien ook de uitdrukking “gereinigd door vuur”, blz. 295.

138. Zie Openbaring 22:1-2.

VAN LICHT TOT ZOUT

In Mattheüs 5 vermengt Jezus op meesterlijke wijze een oude en vertrouwde metafoor met een nieuwe en schurende variant. Hij wil op die manier een rijkere, meer alomvattende kijk op de opdracht van de mens overbrengen. De gebruikelijke oud-testamentische gedachte is dat van Israël als lichtend voorbeeld voor de omliggende volken.¹³⁹ Door heel de Hebreeuwse Bijbel heen wordt dit beeld naar voren geschoven. Door helder te schijnen, moest Israël de barmhartigheid van God van een afstand laten zien. Anderen werden zo uitgenodigd om dat zelf te komen ervaren. Hoewel er wel enige bekeringsijver was en een behoorlijk aantal niet-Joden zich tot het Jodendom bekeerde, was de Joodse roeping er eerder een om een getuige en rolmodel te zijn, door de leer van de Thora te belichamen. Het was niet de expliciete opdracht, om het met christelijke terminologie te zeggen, om te evangeliseren.

Dit wereldbeeld werd radicaal verstoord door de menswording van Christus, die, als het onfeilbare “Licht voor de wereld,”¹⁴⁰ weigerde om op afstand te staan. Hij vernederde zich om de ontregelde wereld van de zondige mensheid binnen te gaan. Deze gekozen nederigheid komt specifiek tot uiting in de evangeliën, wanneer Jezus, na de glorieuze transfiguratie, de berg afdaalt om de maanzieke¹⁴¹, door demonen bezeten, persoon te ontmoeten en aan te raken.

Het is deze nieuwe werkelijkheid die de gedachte is achter het nieuwe en ongemakkelijke begrip “zout van de aarde”. Zout had verschillende toepassingen in de oude wereld.¹⁴² Deze zijn allemaal tot op zekere hoogte terug te vinden in deze passage. Het belangrijkste is dat zout altijd fysiek contact moet maken om effectief te zijn. De extreme rommeligheid van deze interactie wordt duidelijk als we letten op het Bijbelgedeelte in Lucas 14:35. Daaruit blijkt dat zout meestal gemengd werd met mest om als meststof te functioneren!¹⁴³

Het gebruik van zout als metafoor voor de christelijke zending verbindt haar dus op voelbare wijze met de nederige, gewone, materiële aspecten van de schepping. Dat wil zeggen: het is nooit de bedoeling geweest dat christenen achterover leunen en passief blijven. Te oordelen naar Lucas 14:35, lijkt het erop dat Jezus letterlijk bedoeld heeft dat mensen flexibel en pretentieloos moeten handelen. Zij hebben de opdracht om zich te mengen met de “vieze en stinkende” zaken van de schepping. Mest heeft altijd onaangenaam geroken en landbouwarbeid is altijd uitbesteed door degenen die liever schoon en onbesmet blijven. Op deze manier heeft Jezus

139. Zie Jesaja 42:6; 49:6.

140. Zie Johannes 8:12; 9:5; 12:35.

141. Maanziek wordt in verband gebracht met epilepsie en stemmingswisselingen. Denk ook aan het Engelse woord *lunatic*, ofwel, een mentaal zieke persoon.

142. Conservering, aroma, medicinaal, meststof.

143. Zie <https://kiwihellenist.blogspot.com/2016/12/salting-earth.html>.

aangetoond dat zijn volgelingen niet het recht hebben zich te distantiëren van de fysieke werkelijkheid. Christenen moeten net als Christus nederig¹⁴⁴ zijn; zij moeten “down to earth” zijn en zich verbinden met het leven met al zijn ongemakkelijke kenmerken en ruwe randen.

ZEGENINGEN EN VERVLOEKINGEN

Individuele levens staan volgens de Bijbel niet los van het verleden en de toekomst. Onlosmakelijk, zijn mensen verbonden met de tijdelijke werkelijkheid en in die tijdelijke context zullen mensen ook beoordeeld worden op hun daden. De meest opvallende gedeelten in de Bijbel gaan over de “generatiezegeningen en -vloeken”. Deze passages beschrijven de dramatische onderlinge verbondenheid van opeenvolgende menselijke generaties, en laten zien dat elk leven gevolgen heeft, ten goede of ten kwade. De menselijke geest kan niet worden vervat in zijn fysieke leven op aarde, net zoals de glorie van God niet in de tempel kan worden vervat. Een mensenleven verwijst onvermijdelijk terug in de tijd. Een mens ziet uit naar de toekomst. Het is niet verstandig om deze existentiële realiteiten te negeren. Mensen worden opgeroepen om rekening te houden met het verleden en de toekomst te respecteren.

In de praktijk beïnvloeden de beslissingen van ouders een persoon al voor de geboorte. Gewoontes, tekortkomingen, doelen, angsten en dromen worden wellicht net zo goed overgedragen op kinderen als genen, chromosomen, chemicaliën en voedingsstoffen. De Bijbelse uitwerking hiervan gaat nog veel verder, omdat zij de mens verantwoordelijkheid toedicht. Zo zijn dit geen onbewuste overdrachten, maar daden met overduidelijke gevolgen. Een facet van dit mechanisme, dat soms wordt gebagatelliseerd, is het feit dat iemand deze gevolgen gewoonlijk tijdens zijn eigen leven zal zien ontwikkelen. Ondanks de kortere levensverwachting in de oudheid, maakte de leeftijd waarop vrouwen kinderen kregen, het mogelijk voor ouderen om hun kleinkinderen en achterkleinkinderen te zien opgroeien. Je eigen volwassen kinderen of kleinkinderen de positieve ontwikkeling zien doormaken waarvoor je zo hard hebt gewerkt, is één van de grootste zegeningen van het leven. Je nakomelingen zien toegeven aan dezelfde fouten en tekortkomingen, waar jij ooit ook aan toegaf, is zeker één van de grootste vervloekingen van het leven.

Het feit dat het leven zo is ingericht dat je als mens de gevolgen van je eigen handelen in je leven al tegenkomt, verankert al onze activiteiten in een interge-

144. Het Engelse woord “humble” komt oorspronkelijk van “humus”, het Latijnse woord voor aarde of grond.

nerationele context. Kinderen worden bovendien in de Bijbel daardoor gezien, als zowel een grote zegen en een krachtig handvat om een missie mee te voltooien. Dit alles dient ervoor om de reële gevolgen te schetsen die je kan verwachten als je ervoor kiest om de menselijke opdracht om de wereld te zegenen uit te voeren of je daaraan te onttrekken.

Geen enkel mens is zo uitzonderlijk dat hij of zij een pad uit kan stippelen, dat volledig losstaat van hen die voor hem hebben geleefd. Ook is het onmogelijk voor ons, om het totale pad te bepalen van degenen die na ons zullen leven. Toch overlappen en beïnvloeden generaties elkaar altijd en zijn individuen nooit helemaal losgekoppeld van de stroom van de geschiedenis. Om deze reden spoort de Bijbel de mensheid aan, om acht te slaan op de wijsheid van de vorige generaties én er door Gods genade aan te werken om de generaties van de toekomst toe te rusten. Iedereen kan deze roeping veronachtzamen. De Bijbel geeft zulke voorbeelden ook. Het resultaat leidt alleen altijd tot een verrassende conclusie. Het is onmogelijk om als mens je roeping te vervullen door egoïstische onafhankelijkheid. Het is alleen door de onzelfzuchtige erkenning, dat het einde van het wedstrijd¹⁴⁵ voorbij het eigen aardse leven ligt, waardoor een mens zijn bestemming vindt.

CONCLUSIE

In dit hoofdstuk hebben we gezien hoe Bijbelse kritiek ongezonde en schadelijke westerse denkpatronen in onze samenleving kan aanwijzen. We hebben ook gezien hoe een uitwerking van de Bijbelse thema's identiteit, omgeving en missie een beter verhaal hiertegenover zet.

Deze meer alomvattende kijk op een christelijk verhaal over klimaatverandering is vooral relevant, omdat christenen de laatste jaren vooral hebben gefocust op het onderwerp omgeving, maar de manier waarop dit door de andere twee elementen moet worden ondersteund, hebben genegeerd. Wij laten zien dat de zorg voor ons leefmilieu onvolledig en onhoudbaar is en zal zijn, tenzij zij wordt omgeven door gezonde menselijke relaties en de hoop die dit geeft voor de toekomst.

¹⁴⁵. In combinatie met 2 Timotheüs 4:7 schetst Hebrëen 11 het beeld van een estafetteloop in verschillende fasen, waarin ieder individu een gedeelte van de te lopen afstand overbrugt.

III. EEN RELATIONELE ECONOMIE CREËREN

¹¹ Een rijkard denkt dat zijn bezit een vesting is, achter een muur waant hij zich veilig.

- Spreuken 18

¹⁷ Beter een karige schotel groenten en liefde dan een vetgemeste os en haat.

- Spreuken 15

In hoofdstuk 1 hebben wij betoogd dat het uit elkaar vallen van menselijke relaties zowel een gevolg als een aanhoudende oorzaak is van het individualistisch consumptisme. Deze manier van leven is verantwoordelijk voor een groot deel van de activiteiten die klimaatverandering veroorzaken. In hoofdstuk 2 onderzochten we belangrijke facetten van het ontwerp van de Bijbel voor de mensheid, een ontwerp dat het individualistisch consumptisme sterk uitdaagt. Het legt, anders dan het individualisme, juist de nadruk op de onderlinge afhankelijkheid van mensen en het belang van investeren in een missie die groter is dan jezelf. Daarnaast is dit alles geworteld in een intergenerationele visie. Dit hoofdstuk maakt een praktische vertaalslag van de thema's van hoofdstuk 2, om zo oplossingen aan te dragen voor de problemen die in hoofdstuk 1 naar voren kwamen.

Wanneer er in het Westen gesproken wordt over verandering door middel van relaties en gemeenschappen, bestaat vaak de neiging om deze eerst en voor alles te zien als een verzameling individuen op wie de last van verandering drukt. Ook als het gaat over verandering in onze omgang met het klimaat. Wij geloven juist dat het gezin de bouwsteen is, waarvandaan de wereld opnieuw vorm gegeven kan worden. Het gezin is een smeltkroes waar persoonlijke vorming en relationele ontwikkeling plaatsvindt. Gezinnen hebben het in zich om samenlevingen te kunnen veranderen. Door de sterke invloed van het individualisme en de deconstructie van de sociale structuren in het Westen, is er terughoudendheid in de westerse politiek als het gaat over het ontwikkelen van specifiek gezinsbeleid. Het ontwikkelen van een visie op gezinnen en huishoudens, als dynamische relationele ecosystemen met potentieel voor het versterken van diepgaand sociaal welzijn in de maatschappij, is voor ons een vanzelfsprekendheid. Daarom hebben wij ervoor gekozen het gezin in deze publicatie centraal te stellen.

We verkennen hiervoor verschillende ideeën die kunnen bijdragen aan het ontwerpen en uitvoeren van een relationele economie. Hoewel het zogenaamde "menselijk" of "sociaal kapitaal" steeds meer erkenning in de samenleving verkrijgt, impliceert een relationele economie een paradigmaverschuiving. Eén waarbij relaties een legitiem doel op zichzelf worden, in plaats van slechts een middel om

tot betere economische resultaten te komen. Een relationele economie waardeert menselijke relaties als de belangrijkste hulpbron en grondstof die de werkelijkheid ons aanbiedt. De hulpbron die verantwoordelijk is voor de uiteindelijke bloei van het leven. De ideeën in dit hoofdstuk zullen worden georganiseerd rond de drie belangrijke concepten die in hoofdstuk 2 zijn geïntroduceerd.

- 1) **Verbinding.** Dit gedeelte legt de nadruk op de identiteit van de mens om via deze weg te beargumenteren dat rentmeesterschap alleen kan floreren in onderlinge sociale verbanden. Het verkent modellen voor dynamische sociale regelingen en het duurzaam delen van publieke middelen.
- 2) **Ergens thuis zijn.** Deze sectie benadrukt een gevoel, dat in een bepaalde omgeving thuishoren, belangrijk is voor de algemene gezondheid van menselijke populaties. Het onderzoekt innovatieve manieren om problemen, in verband met pensionering en volksgezondheid, te verhelpen.
- 3) **Bestemming.** Dit hoofdstuk bouwt voort op het belang van het thema missie en betoogt dat een engagement met overkoepelende, gedeelde doelen noodzakelijk is om hoop en vruchtbaarheid in gemeenschappen te brengen op de lange termijn. Het verkent benaderingen om de manieren waarop mensen werk en recreatie een plek geven in hun leven opnieuw vorm te geven.

Een andere belangrijke rode draad in dit hoofdstuk is de aandacht voor generatie overstijgende verbindingen in de westerse wereld. Verschillende van de diepe maatschappelijke problemen die in hoofdstuk 1 zijn geschetst, kunnen namelijk het beste worden verholpen door alomvattende, intergenerationele oplossingen. Het rapport van Matter Architecture¹⁴⁶ onderstreept hoe de segregatie van generaties in huisvesting bijdraagt tot isolement, eenzaamheid en ziekte: in het VK besteedt de NHS jaarlijks meer dan 600 miljoen pond aan gezondheidszorg voor vermijdbare verwondingen bij ouderen en 820 miljoen pond aan bedragen voor oudere patiënten die geen zorg meer nodig hebben. Meer dan een miljoen woningen van 55-plussers vormen een risico voor hun gezondheid en bijna de helft van alle 75-plussers woont alleen. Ondertussen betalen huishoudens, die een particuliere woning huren, gemiddeld 40% van hun bruto-inkomen aan huur. In Londen, besteden ouders 34% van hun salaris aan kinderopvangkosten. 37% van alle kinderen in Londen leeft in relatieve armoede, als gevolg van huisvestingskosten. Het is geen verrassing dat jongeren steeds pessimistischer worden over hun vooruitzichten en een grotere kans lopen psychische problemen te ontwikkelen.

In hoofdstuk 1 hebben wij laten zien hoe inspanningen om duurzame vormen van consumptie te stimuleren, dezelfde schadelijke individualistische mentaliteit

146. Zie <https://www.matterarchitecture.uk/research/intergenerational-housing/>.

stimuleren, die al veel schade aan het klimaat heeft aangericht. Campagnes die burgers adviseerden om te “consuminderen”, zijn in het Westen niet erg succesvol gebleken. Klimaatactivisten hebben daarom mensen aangemoedigd, om het even welke aanpak dan ook, te proberen.¹⁴⁷ Elke aanpak die emissiereductie tot gevolg heeft werd aanbevolen. Wij zijn absoluut niet tegen de nieuwe ideeën die de afgelopen jaren naar voren zijn gebracht, waaronder onder andere de “donut-economie”.¹⁴⁸ Toch geloven wij dat zelfs de meest briljante oplossingen onhoudbaar zullen blijken te zijn, als de relationele componenten niet wordt meegenomen. Een van de opvallendste voordelen van de in hoofdstuk 1 in grove lijnen geschetste intergenerationele benadering, is dat zij, door deze maatschappelijke ingebedde aanpak, vaak zowel duurzaam als houdbaar blijkt te zijn. Daarnaast leidt zij tot een “win-win-win-aanpak,” omdat zowel individuen, gemeenschappen en lokale omgevingen hierdoor en hierin floreren.

In hoofdstuk 2 hebben we uitgelicht dat in Bijbelse tijden gezinnen een dynamisch en complex geheel vormden. Huishoudens bestonden soms wel uit 100 personen, inclusief niet-biologische, geadopteerde en voor werk ingehuurde leden. In het westen is er een beweging waar te nemen waarin het begrip “familie” in onze cultuur niet langer gereduceerd wordt tot “het kerngezin” (ouders & kinderen).

Hoe wij in het Westen “familie” definiëren, wordt niet overal op de wereld begrepen. Op andere plaatsen in de wereld, worden achterneven, geadopteerde broers en zussen en andere niet-biologische relaties ook standaard als familie beschouwd en gewaardeerd.¹⁴⁹ De westerse cultuur maakt nu misschien wel de snelste denkverandering over familiestructuren in de geschiedenis van de mensheid door.¹⁵⁰ Daarom pleiten wij voor een andere kijk op het gezin die ook verdere familieleden omvat,¹⁵¹ en beschouwen wij huishoudens als dynamische gemeenschappen van toegewijde en onderlinge afhankelijke relaties onder één dak. Deze lossere definitie weerspiegelt de uitgestrektheid van het Bijbelse denken. Tegelijk komt zij ook tegemoet aan enkele onderliggende verschuivingen in de westerse cultuur. Deze lossere definitie nodigt vaak ongelijksoortige mensen uit om volledig deel te ne-

147. Zie <https://www.livescience.com/climate-change-worsening-2020.html>.

148. Dit is het werk van de Britse econome Kate Raworth, en is overgenomen in Amsterdam. <https://time.com/5930093/amsterdam-doughnut-economics/>.

149. De biologische relatie wordt immers van oudsher gebagatelliseerd, wanneer huishoudens worden bevolkt door meerdere huwelijksrelaties (zwagers, schoondochters, enz.).

150. Zie <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2020/03/the-nuclear-family-was-a-mistake/605536/>.

151. *Reactivating the Extended Family* van het Jubilee Centre, geschreven in de jaren tachtig, was een van de eerste rapporten die opriepen tot een herwaardering van de rol van uitgebreide gezinnen in westerse samenlevingen. Toegankelijk via www.jubilee-centre.org/reactivating-the-extended-family-ebook.

men aan een gezond gezinsleven. Tegelijkertijd legt zij de nadruk op de manieren waarop biologische gezinnen noodzakelijkerwijs altijd onderling afhankelijk zijn.

Kortom, in tegenstelling tot het al te eenvoudige denken over het verband tussen bevolking en klimaatverandering, dat in hoofdstuk 1 met de volgende formule wordt weergegeven:

Meer mensen → Meer CO₂ en afval → Ecologische ramp

stellen wij een alternatief voor, een hoopvol verhaal, dat leidt tot welzijn van zowel natuurlijke omgevingen als gemeenschappen en individuen:

Verbinding + Ergens thuis zijn + Bestemming Mens en natuur floreren

VERBINDING

Menselijke verbindingen zijn het krachtigste tegengif voor overmatige individuele consumptie.

Zonder wederkerige, florerende menselijke relaties zal de wereldbevolking niet in staat zijn zich tot de natuurlijke wereld te verhouden en gedeelde hulpbronnen op duurzame wijze te beheren. Wat hier vaak over het hoofd wordt gezien, is dat effectief rentmeesterschap altijd wordt uitgeoefend binnen een onderling afhankelijke, gemeenschappelijke context: een rentmeester beheert bepaalde zaken altijd namens een ander (de Meester in het geval van de Bijbelse teksten). Met andere woorden, het in een relatie staan tot anderen, motiveert en verplicht mensen om goede rentmeesters te zijn van eindige hulpbronnen.

Natuurlijk kan geen enkele persoon, gemeenschap of zelfs een geheel land de hulpbronnen van de hele planeet duurzaam beheren. Het is echter wel mogelijk voor een lokale gemeenschap om de natuurlijke plaatsen waar zij haar bestaan aan ontleent, te beheren. In feite kan dit soort rentmeesterschap worden omschreven als het evenwicht tussen “lokalisme” en globalisme.

Uiteindelijk, vraagt rentmeesterschap een totale aanpassing van onze levensstijl, zodat de impact van excessieve individuele consumptie de mensen om je heen niet langer negatief beïnvloedt: met hen deel je immers het bezit van lokale natuurlijke hulpbronnen. Zowel huishoudens als families moeten veranderen, maar ook het maatschappelijk leven moet op de kop. Het verdwijnen van het maatschappelijk middenveld in veel Westerse landen, maakt het des te belangrijker dat dit op huishoude-

lijk niveau verstaan wordt. Vandaar moet de verandering ook de maatschappij gaan doortrekken. Op deze manier kunnen gemeenschappen langzaam transformeren naar een levensstijl die valt binnen het bereik van haar eigen hulpbronnen. Tevreden zijn met genoeg zorgt ervoor dat hulpbronnen kunnen worden ingezet voor elkaar.

MET MEER GENERATIES ONDER ÉÉN DAK

Ook al is het huiselijk samenleven van meerdere generaties vaak de norm geweest door de geschiedenis heen, de praktijk van samenleven met meerdere generaties onder één dak wordt in het Westen gezien als achterhaald. Dat is geen vooruitgang, integendeel. Samenleven met meerdere generaties levert grote voordelen op; op het gebied van bijvoorbeeld financiën, CO₂-uitstoot, voedselverspilling, energieverbruik en mentale gezondheid. Een van de meest voor de hand liggende redenen voor dit taboe is het feit dat de meeste woningen in het Westen bedoeld zijn voor één kerngezin. Tegelijk, samenleven met meerdere generaties vraagt niet alleen nadenkwerk over letterlijke ruimte, maar heeft ook alles te maken met gedeelde waarden, doelen en ideeën over hiërarchie. Deze zaken zijn net zo belangrijk als een woondesign dat rekening houdt met privacy, autonomie en een gedeelde investering waarborgt. Inderdaad, de belangrijkste reden dat miljoenen volwassen kinderen op zichzelf blijven wonen, terwijl zij moeite hebben de eindjes aan elkaar te knopen, is dat zij zich ideologisch en relationeel niet verbonden voelen met hun ouders. Daarom zien zij samenleven überhaupt niet als een serieuze optie. Door deze vraagstukken serieus mee te nemen en hier efficiënte oplossingen voor te zoeken, kan intergenerationeel wonen een impuls krijgen.

De eerste opdracht is om te inventariseren welke projecten er op dit moment lopen, die hierop gebaseerd zijn.¹⁵² Recente ontwikkelingen, zoals meer immigraties, oplopende studentenschulden en COVID-19 lockdowns, hebben intergenerationeel wonen automatisch meer gewoon gemaakt, ook al is intergenerationeel wonen nog steeds geen gemeengoed. Traditionele gezinnen kunnen worden gestimuleerd tot deze woonpraktijk, door belastingverlagingen voor huishoudens die hun woning voor dit doel verbouwen. Denk hierbij aan scheidingsmuren, aparte in- en uitgangen en mantelzorgwoningen. Breed geaccepteerd is de situatie dat een universiteitsstudent huist in een woning die het eigendom is van een gepensioneerde. De voordelen, betaalbaarheid en sociaal contact, worden al maatschappelijk gewaardeerd.¹⁵³ Helaas is dit niet gemakkelijk om snel op grote schaal toe te passen en vaak betreft het een situatie van korte duur.

152. Zie <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/04/05/a-record-64-million-americans-live-in-multigenerational-households/>.

153. Zie <https://www.pbs.org/newshour/world/dutch-retirement-home-offers-rent-free-housing-students-one-condition>.

De tweede stap is om daadwerkelijk meerdere generaties onder één dak te laten wonen in speciaal voor dat doel gebouwde huizen. Verschillende organisaties hebben de voordelen hiervan al erkend en hebben veel werk verzet om dit in de praktijk te brengen.¹⁵⁴ Het *Rethinking International Housing Report* van Matter Architecture beschrijft de factoren die een rol spelen bij intergenerationeel wonen.¹⁵⁵ Een van de beste observaties van dit rapport is dat het de voordelen erkent van bewust gecreëerde onderlinge afhankelijkheid, zowel wat betreft diensten, als wat betreft de fysieke indeling. Veel organisaties maken gebruik van het concept van gedeelde ruimtes. Het rapport spreekt wel over relaties, maar verzuimt te beschrijven wat gezonde menselijke relaties vervolgens inhouden. Het is bewonderenswaardig om gemeenschappelijke ruimtes aan te bieden waar spontane menselijke interactie kan plaatsvinden, maar dat is wel iets fundamenteel anders dan de diepe relaties die worden gevormd door noodzakelijke onderlinge afhankelijkheid en relaties die gevormd worden door middel van een gemeenschappelijk doel.

Daarom moeten speciale woonvoorzieningen voor intergenerationeel wonen, bewoners op meer en diepere manieren verenigen, dan alleen fysiek. Een van de belangrijkste mogelijkheden om dit te realiseren, is de mogelijkheid van legitiem eigendom in plaats van huur. Verschillende huur-tot-eigenaar regelingen kunnen deze wederzijdse verantwoordelijkheid vergemakkelijken, alhoewel ideologische investeringen niet mogen worden overschaduwd door financiële investeringen. Een van de belangrijkste factoren voor het succes van speciaal gebouwde intergenerationele huisvesting is waarschijnlijk een ongeveer gelijke financiële “buy-in”, zodat de bewoners echt verantwoording afleggen. Van de bewoners zou bijvoorbeeld kunnen worden verlangd dat zij een minimumpercentage van hun vermogen investeren in de charitatieve intergenerationele onderneming en de bijbehorende lokale bedrijven. Als dit wordt afgestemd op strategische, intentionele intergenerationele gemeenschappen, zouden zelfs lokale kredietverenigingen kunnen worden gebruikt voor het beheer en de investeringen van de financiële activa van de gemeenschappen.

In de praktijk is er een enorm potentieel voor intergenerationele huisvesting in leegstaande panden in het hele Westen. Sinds de wereldwijde financiële crisis zijn steeds meer kantoorgebouwen verlaten of ongebruikt, terwijl de recente verschuiving naar werken op afstand, als gevolg van COVID-19 lockdowns, ook kantoorgebouwen leeg of verouderd heeft achtergelaten. Gelukkig zijn sommige Europese

154. Sällbo, bijvoorbeeld, is een multi-generatiele woonvorm in Helsingborg, Zweden, met bewoners tussen 18-25 of 70+, die afspreken minstens 2 uur per week met elkaar om te gaan. Zie <https://www.bbc.com/worklife/article/20200212-the-housing-project-where-young-and-old-must-mingle>.

155. In het verslag worden vijf factoren genoemd: locatie, gebouwconfiguratie, gemeenschappelijke ruimten, woningen en beheer.

landen al begonnen deze panden te gebruiken voor huisvesting. In Nederland was er volgens een rapport uit 2015, tussen 8 en 16 miljoen vierkante meter leegstaande kantoorruimte en in 2017 werden in Nederland meer dan 1.900 leegstaande gebouwen omgebouwd tot meer dan 7.570 nieuwe woningen.¹⁵⁶ In 2018 lanceerde de Nederlandse minister van Binnenlandse Zaken een plan om deze transformatie van het stedelijk landschap aan te moedigen door middel van belastingprijkkels en andere middelen.¹⁵⁷ Helaas waren deze appartementen vooral bedoeld om betaalbare huisvesting aan te bieden aan alleenstaanden, studenten en kinderloze stellen,¹⁵⁸ waardoor geïsoleerd wonen tegen een iets lagere prijs werd bevorderd en niet werd voorzien in de behoefte aan intergenerationele huisvesting.

Indien dergelijke verbouwingen echter worden uitgevoerd met het oog op intergenerationeel wonen, kunnen zij niet alleen de gewoonten van menselijk “noaberschap” binnen gemeenschappen versterken, maar ook het rentmeesterschap van de nabijgelegen natuurgebieden bevorderen.

GEMEENSCHAPPELIJKE MIDDELEN EN OPENBARE OMGEVINGEN

De volgende stap is het stimuleren van relaties die het beheer van openbare omgevingen bevorderen. Dat geldt zowel voor door de mens gecultiveerde omgevingen en natuurlijke omgevingen, als voor niet-hernieuwbare hulpbronnen. Door de toenemende verstedelijking verliezen mensen het gevoel van verbondenheid met het platteland. Ook neemt de waardering voor het platteland af. Door de noties te gebruiken van de Bijbelse visie van een perfecte “tuinstad” (hoofdstuk 2), kunnen we het tij keren, door na te gaan hoe stad en platteland weer bij elkaar kunnen worden gebracht.

Een manier om dit te bereiken is door de gemeenschappen zoveel mogelijk aansluiting bij en verantwoordelijkheid voor de openbare ruimte te geven. Dit kan

156. Zie *Vacant City: Experimenten in inclusieve stedelijke transformatie* op https://issuu.com/kekfoundation/docs/vacant_city_2015_full_en en www.hollandtimes.nl/articles/national/converted-housing-a-solution-to-the-housing-shortage.

157. Zie www.government.nl/topics/investing-in-dutch-housing/transforming-office-space-into-housing.

158. In Nederland zijn de meeste verbouwde woningen gehuurd of eigendom van eenpersoonshuishoudens (61%) of paren zonder thuiswonende kinderen (27%). Zie https://nl.times.nl/2019/10/23/nearly-14-percent-new-homes-built-old-office-buildings?fbclid=IwAR3q3uhmHeNIXQBo-Ghq_oVnOIIImXrodTiaOPImyrI-rZjzI8RIHalJcQo.

uiteraard verschillende vormen aannemen, al dan niet afhankelijk van de context. In plattelandsgebieden is de ruimte gemakkelijker beschikbaar, maar niet altijd toevertrouwd aan lokale gemeenschappen. In westerse landen is het beheer van de openbare ruimte vaak uitbesteed aan overheidsdiensten, wat de lokale betrokkenheid bij de omgeving inperkt. Waar mogelijk moeten regeringen dit verhelpen door gemeenschappen meer mogelijkheden aan te bieden om zich met de natuurlijke omgeving te verbinden: in Engeland benadert de National Trust dit doel via financiële investeringen en lidmaatschappen. Belangrijk om te noemen, deze praktijken vertalen zich echter niet automatisch in een relationele band met en verantwoordelijkheid voor het land, of betrokkenheid bij het onderhoud ervan.

Stedelijke gebieden lijken op het eerste gezicht minder mogelijkheden te hebben om verantwoordelijk rentmeesterschap aan te moedigen, maar schijn bedriegt. Mogelijkheden om bestaande structuren opnieuw vorm te geven – zoals het transformeren van verlaten winkelcentra en kantoorgebouwen – kunnen publieke betrokkenheid stimuleren. Zoals aangegeven, kan echter het ombouwen van oude gebouwen tot betaalbare appartementen, in feite geïsoleerd wonen in stand houden, tegen slechts een iets lagere prijs. Omdat veel van deze gebouwen niet oorspronkelijk zijn ontworpen voor intergenerationeel wonen, zijn deze gebouwen, met allerlei kantoor- en winkelruimtes, niet altijd geschikt. Het is belangrijk om tijdens het transformatieproces, zowel de relationele dimensie, als de praktische woonwensen duidelijk voor ogen te houden. Relationele doeleinden omvatten ook de relatie tussen de menselijke en niet-menselijke schepping. Betonnen structuren zouden kunnen worden geïntegreerd in de levende, ademende omgeving door het aanleggen van botanische tuinen, biologische groente aanplantingen en zelfs innovatieve habitats voor fauna op wisselende niveaus.¹⁵⁹ Dit vraagt om creativiteit vanwaar uit innovatieve ideeën in praktijk kunnen worden gebracht.

Een tweede manier waarop menselijke relaties en zorg voor de aarde kunnen worden gecombineerd, is door stadslandbouw. Net als bij intergenerationeel wonen zijn er veel soorten stadslandbouw, die kunnen worden toegepast op verschillende locaties, zoals boerderijen van sociale ondernemingen, gemeenschapstuinen en verhoogde bedden en bakken op daken.¹⁶⁰ Stadslandbouw levert veel economische, sociale en ecologische voordelen op. Ten eerste, kan stadslandbouw de waarde van onroerend goed in een gebied verhogen, de lokale voedselvoorziening diversifiëren en banen creëren. Ten tweede, het bevordert onderlinge relaties door mensen samen te brengen in gemeenschapstuinen. Ook vergroot het biodiversiteit in een

159. Zie als gedeeltelijk voorbeeld de innovatieve Amazon Spheres in Seattle, WA, www.seattlespheres.com/.

160. Zie ook <https://rooftoprepublic.com>.

stad en ten vierde, creëert het zinvolle en toegankelijke werkgelegenheid, die ook steun kan bieden aan herintreders of mensen met een beperking. Tegelijk zorgt stadslandbouw voor de instandhouding en uitbreiding van recreatie- en groene ruimten, verlaagt het de CO₂-uitstoot door de vermindering van voedselkilometers en de toename van natuur en kan het de hoeveelheid afval in een stad verminderen door het hergebruik van biomassa.¹⁶¹ Als afvalbeheer en stadslandbouw op deze manier worden gecombineerd, levert dit meerdere voordelen op: het stadsmilieu wordt schoongemaakt, de gezondheidsrisico's worden verminderd en de landbouwproductie wordt verhoogd.¹⁶²

Op welke manier ook toegepast, stadslandbouw kan helpen om de kloof tussen de lokale realiteit en de wereldwijde gevolgen voor het klimaat te overbruggen. Lokale inspanningen voor duurzame landbouw in de eigen buurt brengen klimaatverbetering dichtbij. Het brengt het theoretische terug tot kleinere proporties met handzame, uitvoerbare stappen. Doordat mensen van alle leeftijden samen aan een gezamenlijk project werken, komt een intergenerationele uitwisseling vanzelf tot stand.

Samen kunnen collectief beheerde openbare ruimten en intergenerationele woonwijken een aanzet geven tot het verschuiven van culturele opvattingen in de richting van het idee en de praktijk van rentmeesterschap en ook de aantrekkingskracht van – en affiniteit met – lokale plaatsen vergroten. Elke plaats waar menselijke gemeenschappen wonen, kan zo worden omgevormd tot een plek waar natuurlijke hulpbronnen worden beheerd en de kwaliteit van menselijke relaties wordt verbeterd.

ERGENS THUIS ZIJN

Het smeden van diepe banden tussen particuliere rijkdom en regionale welvaart is tegengif voor ongezond individualisme. Dit heet saamhorigheid: zonder dit soort integratie, zullen de westerse landen doorgaan op de giftige weg van schadelijke concurrentie tussen gemeenschappen en tussen mensen en planeet.

Mensen die gul geven, weten dat het vrijwillig beperken van persoonlijke welvaart

161. Nico Tillie, Kerli Kirsimaa, Andy van den Dobbelsteen, Dirk Siimons, "Urban Agriculture in Rotterdam: Potentials for a Liveable, Low-Carbon City and Sustainable Phosphorus Flows," in *Why We Need Small Cows* (VHL University Press, 2014), pp.137-163.

162. Zie Luc J.A. Mougeot, *Growing Better Cities: Urban Agriculture for Sustainable Development* (IDRC Books, 2006).

de algehele en relationele gezondheid kan bevorderen.¹⁶³ Hoewel rijkdom op zich niet verkeerd is, kan rijkdom wel problematisch worden, bijvoorbeeld als het ten koste gaat van andere belangrijke aspecten van het leven, met name gezondheid, stabiliteit van relaties en milieu. Omgekeerd is het hebben van een gevoel van verbondenheid met bepaalde plaatsen, instellingen en mensen heilzaam voor menselijke relaties. Relaties worden hierdoor stabiel en gezonder. Bovendien, als de menselijke populatie die in een natuurlijke omgeving leeft niet gezond is, heeft dat vaak een correlatie met een minder florierende, gezonde en heilzame natuurlijke omgeving.

Net zoals eerdere generaties, gezondheid en welvaart onbewust formuleerden, door het noemen van plaatsen en mensen, moet¹⁶⁴ het Westen werken aan een herformulering van haar eigen welvaartsbegrippen. Relationele en ecologische gezondheid moet daar expliciet in mee worden genomen. Het *World Happiness Report*¹⁶⁵ wordt nu beschouwd als een betere indicator van echte welvaart, dan het bbp of het mediane inkomen. De kwaliteit van relaties tussen mensen wordt echter nog steeds over het hoofd gezien, als een belangrijke factor voor een goed leven. Dit ligt deels aan de moeilijkheid om relaties kwalitatief te meten,¹⁶⁶ maar ligt ook aan een verkeerde westerse perceptie van wat menselijke gezondheid eigenlijk inhoudt. In feite wordt materiële rijkdom vaak nagestreefd om een gebrek aan relationele gezondheid in het Westen te compenseren. Er zijn aanwijzingen dat rijke mensen vaak eenzamer en meer geïsoleerd leven, omdat zij hun vermogen, reputatie of anonimiteit willen beschermen.¹⁶⁷ De rijkdom van mensen uit de oudheid, zoals Job, versterkte en voedde daarentegen nadrukkelijk relaties met honderden mensen in het huishouden. In tegenstelling tot nu, werd in bijna elke samenleving in de oudheid verwacht, dat rijkdom de gemeenschappelijke welvaart en saamhorigheid zou bevorderen.

Een allesomvattende kijk op gezondheid is noodzakelijk om een goede visie te ontwikkelen waarin het doel is dat de mens in samenhang met zijn omgeving opbloeit. Centrale elementen van een Bijbelse kijk op gezondheid incorporeren de noodzaak

163. Zie de bespreking van Ezech. 34 hierboven.

164. Zie bespreking in hoofdstuk 2 hierboven.

165. Zie <https://worldhappiness.report/>.

166. Hoewel de Relationships Foundation het *Relational Proximity Framework*TM heeft ontwikkeld en gebruikt om de relaties tussen belanghebbenden in een reeks organisaties in de openbare en particuliere sector te meten en te verbeteren. Zie John Ashcroft, Roy Childs, Alison Myers & Michael Schluter, *The Relational Lens: Understanding, managing and measuring stakeholder relationship* (Cambridge University Press, 2016).

167. Zie "Social Class and Social Worlds: Income Predicts the Frequency and Nature of Social Contact" op <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1948550616641472>.

van de elementen matigheid, rust en ontspanning.¹⁶⁸ Dit wordt heel duidelijk in het idee en het gebod van de sabbat. Net zoals het houden van de sabbat, het geven van tienden en het braakliggend laten van land de lange termijn gezondheid van de Israëliische gemeenschappen in stand hield. Op dezelfde manier wil deze publicatie westerse gemeenschappen uitdagen, om wegen te gaan bewandelen waarbij misschien oncomfortabele beperkingen, die door de gemeenschappen zichzelf worden opgelegd, juist de lange termijn gezondheid van deze gemeenschappen garandeert.

INVESTEREN IN GENERATIES

Terwijl de welvaart van oudere generaties jongeren vooruit helpt, kan de gezondheid van jongeren ouderen helpen in praktische levenssituaties. Tegelijk, wanneer intergenerationale uitwisseling een belangrijke rol speelt in een gemeenschap, zal de natuur daarvan ook profiteren.

Deze sectie van de publicatie wil de huidige manier van omgaan met onze ouderen bespreken. In hoofdstuk 1 hebben we gezien dat de welvaart van oudere generaties – geïnvesteerd in pensioenfondsen e.a.) de voornaamste motor van huidige investeringen die in de financiële sector plaatsvinden. Oppervlakkig bezien lijken persoonlijke investeringen in pensioenen gezonde financiële lang termijn scenario's te bevorderen, maar er zijn in elk geval 2 grote nadelen aan te wijzen van deze investeringen. Ten eerste, de aanpak die wordt gebruikt om maximale aandelhouderswaarde te creëren, reflecteert de verkeerde westerse visie dat accumulatie van rijkdom, welstand bevordert. De Bijbel veroordeelt deze visie ook. Ten tweede, de gedachtegang achter persoonlijke pensioenen is tot in de haartanden een individualistische gedachte. Mensen proberen door een grote pot persoonlijk pensioengeld hun autonomie op te rekken – tot in hun laatste levensjaren. De praktijk wijst uit dat geen mens, ook omdat we steeds ouder worden, ontkomt aan hulp in de laatste stadia van het leven. Hoe kan dit systeem nu meer relationeel worden aangevlogen?

Bovendien zijn veel overheids- en bedrijfspensioenregelingen enorm onderfinancierd, wat betekent dat er in de toekomst steeds kleinere bedragen beschikbaar zijn voor gepensioneerden. De druk op individuen om op deze manier bij te dragen aan hun pensioen zou aanzienlijk kunnen worden verminderd, namelijk als huishoudens en gemeenschappen zelf betrouwbare zorg en ondersteuning zouden kunnen garanderen aan oudere generaties, zodra zij met pensioen zijn. Door gebruik te maken van al bestaande menselijke relaties van vertrouwen en

168. Zie de bespreking van de sabbat hierboven.

onderlinge afhankelijkheid kan echte economische waarde worden verschoven van professionele verzorgingshuizen naar lokale en vertrouwde intergenerationele structuren. Om het huidige inefficiënte en totaal niet relationele systeem te doorbreken, stellen wij een mentaliteit van “intergenerationele investeringen” voor die zowel relationeel, als meer lokaal gericht en efficiënter is.

Zoals we al hebben gezien is vertrouwdheid met je lokale omgeving belangrijk voor welzijn van mensen. Door de lokale gemeenschap aan te moedigen om tijd en geld te investeren in de eigen omgeving, zal het welzijn van zowel de menselijke relaties als de natuurlijke omgevingen toenemen, oftewel de welstand in het algemeen. Relevant is dat het veiligstellen van de toekomst van lokale omgevingen door dergelijke investeringen de angst voor onzekerheid onder de oudere generaties kan worden vervangen door realistische hoop in de toekomst.

Vertrouwen is hierin een belangrijk onderdeel: op dit moment worden financiële investeringssystemen aangedreven door meerdere lagen van onpersoonlijke en zelfs niet-menselijke interacties. Als investeringen echter worden toevertrouwd aan lokale ondernemingen en financiële instellingen, worden deze investeringen niet meer louter bekeken uit het oogpunt van winstmaximalisatie. Op dat moment wordt ook rekening gehouden met andere voordelen. Om dit in de praktijk te laten werken, zouden belastingvoordelen voor degenen, die ervoor kiezen activa te investeren, binnen een bepaalde afstand van waar zij wonen of gewoond hebben, een goed idee zijn.

Wanneer mensen lokaal gaan investeren, kunnen deze investeringen ook efficiënter worden. De kosten van verzorgingstehuizen stijgen in het Westen boven de inflatiepercentages¹⁶⁹ en de kosten van thuiszorg zijn hiermee eenvoudigweg niet te vergelijken. Op dit moment worden lange termijnvoordelen geplukt (als gevolg van samengestelde rente) uit kort termijn investeringen en tegen de tijd dat deze activa volledig beschikbaar zijn, worden ze vaak gebruikt voor persoonlijk gebruik, in plaats van voor bredere gemeenschapsinvesteringen. Er moet een verschuiving plaatsvinden, zodat stabiele langetermijninvesteringen in het heden tastbare voordelen opleveren. Dit vereist dat oudere investeerders tevreden zijn met relationele uitbetalingen, ook al vergroot dit hun financiële rijkdom niet. Bovendien, als het vermogen van oudere generaties kan worden vrijgespeeld, zodat dit vermogen niet langer opgaat aan de financiering van professionele zorg, kan dit worden gebruikt voor de financiering van intergenerationeel wonen.

Intergenerationele investeringen hebben relationele potentie en kunnen ook het schadelijke effect van menselijke activiteit op het lokale milieu verminderen. Een

169. Zie www.which.co.uk/late-life-care/financing-care/care-home-finance/care-home-fees-akdbv8k-3kwlh

van de duidelijkste voorbeelden hiervan is een andere aanpak van kinderopvang. Net als bij de stijgende kosten voor de ouderenzorg is er nooit eerder zoveel geld geïnvesteerd in professionele zorg voor kinderen.¹⁷⁰ Dit blijkt schadelijk voor alle betrokken partijen. Stel je voor, dat deze twee kwetsbare groepen zouden kunnen samenkomen, in synergetische en dynamische zorgsystemen! Dit zou grote voordelen opleveren. Het is zelfs een mogelijkheid, dat zorg, zowel voor kinderen als voor ouderen, een natuurlijk gevolg zou zijn van huishoudens en gemeenschappen tussen generaties. Wij denken dat een nieuwe visie op relationele structuren zou kunnen leiden tot het vrijkomen van financiële middelen, die anders in geprivatiseerde zorg zouden worden geïnvesteerd en die vervolgens met vrijgevigheid anders zouden kunnen worden ingezet. Zelfs buiten de intergenerationele huishoudens om, zou een omwenteling in het systeem van de zorg, ouderen de mogelijkheid kunnen bieden om deel te nemen aan de ontwikkeling van en zorg voor kinderen van wie de ouders niet voltijds voor hun kinderen kunnen zorgen. Kinderen zouden kunnen leren van de ervaringen en perspectieven van meerdere generaties. Zowel ouders als ouderen, zouden financieel gestimuleerd kunnen worden om deel te nemen aan intergenerationele zorg.

FYSIEKE EN MENTALE GEZONDHEID

Het besef dat de individuele menselijke gezondheid verbonden is met en afhankelijk is van onze relaties met andere mensen en met onze omgeving, zou veel meer aandacht moeten krijgen. Het is geen wereldvreemde stelling dat de desintegratie van de relaties tussen mensen onderling, en met onze natuurlijke omgevingen, een van de belangrijkste oorzaken is van de psychische klachten die in een groot deel van de westerse samenleving voorkomen. In het Westen zijn lichamelijke en geestelijke gezondheid van elkaar losgekoppeld. In plaats daarvan, pleit dit hoofdstuk voor een meer holistische visie op menselijke gezondheid.

Soms wordt aangenomen dat een algemene slechte lichamelijke conditie in het Westen tot het verleden behoort, maar de wijdverbreide realiteit van chronische pijn, hartziekten, hoge bloeddruk en zwaarlijvigheid, doet anders vermoeden. Hierbij zouden ook nog aandoeningen als overreactie van het immuunsysteem (allergie) en toenemende onvruchtbaarheid kunnen worden genoemd, waarvan de oorzaak onzeker is. Belangrijke factoren die bijdragen aan een slechte lichamelijke gezondheid in het Westen, zijn stress en een sedentaire levensstijl, die beide meetbaar kunnen worden verbeterd door de integratie van wederzijdse relaties en

170. In 2015 gaven ouders in Zwitserland, het Verenigd Koninkrijk en Nederland meer dan 50% van het gemiddelde loon uit aan kinderopvang voor twee kinderen: www.oecd.org/els/soc/PF3_4_Childcare_support.pdf; www.marketwatch.com/story/child-care-costs-just-hit-a-new-high-2018-10-22.

verantwoordelijkheid voor de natuurlijke omgeving in ons leven. We weten dat vitamine D en lichaamsbeweging in de buitenlucht beide enorm bevorderlijk zijn voor een goede gezondheid. De wetenschap blijft namelijk voordelen ontdekken van blootstelling aan factoren als bodembacteriën en oxytocine, waarvan de laatste vrijkomt bij fysiek menselijk contact.

Een bredere aanvaarding van de sabbatmentaliteit is ook nodig voor de succesvolle integratie van individuele en sociale welvaart. De oude wereld was agrarisch van karakter. Ons moderne leven vindt vooral zittend plaats. Wat dat betreft zou de toepassing van meer ontspanning in ons leven van alledag, tegenwoordig waarschijnlijk meer fysieke activiteiten buiten inhouden. In tegenstelling tot vroeger, toen ontspanning gelijk stond aan de tijdelijke stopzetting van handenarbeid op, bijvoorbeeld, een boerderij. Deze fysieke activiteiten kunnen verschillende vormen aannemen, maar het beste zou zijn het stimuleren van groepsactiviteiten die CO₂-neutraal of zelfs CO₂-negatief zijn, in plaats van consumptief.¹⁷¹ Voorbeelden hiervan zijn veel buitenactiviteiten en –sporten en het planten en onderhouden van vegetatie. Andere goede suggesties zijn natuurlijke compostproductie stimuleren en het hergebruik aanmoedigen van huishoudelijke goederen en apparatuur in “Repair cafés”. Het potentieel van lokale intergenerationale huisvestingsprogramma’s, waar ook dergelijke goederen en diensten kunnen worden gestimuleerd is groot.

Als het gaat over psychische gezondheid, is de conclusie dat de ziektecijfers stijgen. Gelukkig is er ook een groeiend bewustzijn van het belang van psychische gezondheid. In de kielzog daarvan is meer beschikbare psychologische zorg aanwezig. Helaas wordt er in onze samenlevingen compleet voorbijgegaan aan de oorzaken van de afnemende psychische gezondheid in het Westen. We weten dat stress en angst de belangrijkste push-factoren zijn van psychische klachten. Van stress en angst is bekend dat zij worden verergerd door eenzaamheid (een gebrek aan betekenisvolle relaties), financiële zorgen (waaronder het hebben van schulden) en onzekerheid over de toekomst (dat kan zowel persoonlijk als professioneel). Het is algemeen bekend dat eenzaamheid door sociale isolatie, net zo schadelijk is voor onze gezondheid als het roken van 15 sigaretten per dag. Wij zijn er van overtuigd, dat psychische klachten in het Westen zullen blijven toenemen, zolang de echte oorzaken niet worden gesignaleerd en aangepakt! De levensstijl van het consumptief individualisme moet worden vervangen door de ervaring en de aanwezigheid van welstand en veiligheid, die voor een mens als relationeel wezen, ligt in verbondenheid met een specifieke plaats en groep.

171. Zie www.carbonbrief.org/explainer-10-ways-negative-emissions-could-slow-climate-change.

Ondanks het feit dat ze er zeker toe doen, bevorderen zelfzorg en private therapie niet per definitie het gevoel van verbondenheid met anderen. Dit is precies de reden, dat het houden van de sabbat in acht genomen moest worden door een hele gemeenschap, niets en niemand uitgezonderd. Tot rust komen met anderen is belangrijk. Het waarnemen van en deelnemen aan rustgevende activiteiten in gemeenschap met andere mensen herinnert mensen eraan dat zij niet altijd voor zichzelf hoeven te zorgen.

Sommigen zullen deze ideeën misschien afdoen als onpraktisch, maar daarom is het belangrijk om hier het begrip relationele economie weer te introduceren. In 2018 werden de totale kosten in verband met psychische klachten in de EU geraamd op 600 miljard euro (4% van het bbp).¹⁷² Dit ontvullende feit toont aan dat het terugdringen van slechts een fractie van de eenzaamheid en isolatie, die momenteel in heel Europa worden ervaren, miljarden euro’s zou kunnen vrijspelen om voor andere zaken te gebruiken. Deze geldelijke middelen zouden kunnen worden gebruikt voor het stimuleren van intergeneratieel wonen en het versterken van gemeenschappen. Hierdoor zou dit geld de relationele economie versterken. Deze nieuwe economie is ook hard nodig om klimaatverandering tegen te gaan.

Of politieke beleidsbeslissingen nu relationele investeringen op lokaal niveau faciliteren of toenemende integratie van persoonlijke en sociale gezondheid, autoriteiten zouden er altijd naar moeten streven om netwerken van zorg en support te stimuleren. Als we een relationele economie als doel voor ogen houden, kan in echte menselijke behoeften worden voorzien en tegelijk een positief effect op de natuur bewerkstelligd worden.

BESTEMMING

Menselijke bestemming is het tegengif tegen wanhoop en kortetermijndenken.

Zonder een gemeenschappelijke participatie aan gemeenschappelijke doelen, zullen individuen en gemeenschappen blijvend geneigd zijn om elkaar te beconcurreren op een manier die vanuit milieuoogpunt niet bevorderlijk is. Als wij ervan uit gaan dat het doel van het leven is om te floreren – bij te dragen aan de bloei van het gemeenschappelijke leven op aarde, zullen we oog hebben voor de noden van mens en natuur. Als ons doel slechts is om als individu te overleven, zullen we alleen het noodzakelijke doen om dat voor elkaar te krijgen.

172. Zie www.oecd-ilibrary.org/docserver/health_glance_eur-2018-4-en.pdf.

In dit hoofdstuk gebruiken we het concept “vruchtbaarheid.” Dit heeft meerdere redenen. Bijbels gesproken, is het doel van het menselijk bestaan “vruchtbaar zijn”, niet om alléén zelf te groeien of beter te worden.¹⁷³ Bovendien is het de aard van een vruchtdragende plant, dat de vruchten kunnen worden gegeten zonder de plant te beschadigen – en bij veel variëteiten helpt het plukken van de vruchten de plant zelfs om gezonder te worden. Wanneer we dit concept toepassen op huishoudens en lokale gemeenschappen, verschuift de aandacht van levensonderhoud en winstaccumulatie, naar bloei en verrijking.

Omdat het Westen gefixeerd is op vooruitgang en zogenaamde “groei”, is het belangrijk te bedenken dat groei niets en niemand vooruithelpt, zodra ze niet tegelijk onze relaties en de omgeving verrijkt. Een tomatenplant kan heel snel groeien en veel blad dragen, maar toch geen vrucht dragen. Kankercellen groeien snel, maar niet ten behoeve van de gezondheid van de drager. Groei op zichzelf is geen doel op zich. “Vruchtbaar” werk is misschien niet heel statusverhogend, lucratief of productief, maar richt zich waarschijnlijk wel op factoren die direct bijdragen aan het welzijn van mens en milieu op de lange termijn.

De verschuiving naar flexibele arbeidsregelingen biedt mogelijkheden voor veel van deze veranderingen. Maar in plaats van te focussen op hoe de flexibele werkeconomie voor meer efficiëntie kan zorgen, moet zij eerst en voor alles worden bekeken door de lens van het gemeenschappelijke uitgangspunt: meer betekenis, hoop en vervulling voor huishoudens als gemeenschappen mogelijk maken. Een Bijbels kader voor beloning is hierbij ook relevant, met als drie belangrijkste componenten: rechtvaardigheid, waardigheid en beloning.¹⁷⁴ Er is zeker een beweging op gang gekomen, die deze zaken al meer en meer voorop stelt. Het benoemen van bedrijven als B-corporaties en het bestaan van Fair Trade labels, zijn voorbeelden hiervan. We willen in deze publicatie nog verder gaan. Een allesomvattende visie aanbieden, die laat zien hoe economische activiteiten zowel mens als milieu in een hoopgevend verhaal kunnen samenbrengen. Rust en bloei tot stand laten komen, voor zowel mens als natuur, door middel van dynamische werkomgevingen die inkomen, verantwoordelijkheid en samenwerking beter verdelen over huishoudens en gemeenschappen.

173. Zie Gen 1:28.

174. Zie Calum Samuelson, *Just Pay: een bijbels perspectief op de ethiek van beloning* (Jubilee Centre, 2019) www.jubilee-centre.org/just-pay-ebook

WERK EN PRODUCTIVITEIT

Steeds vaker wordt geconstateerd dat het meest essentiële huishoudelijke werk, waaronder de opvoeding van kinderen, huishoudelijke taken en de zorg voor ouderen niet financieel wordt beloond.¹⁷⁵ Dit is een direct gevolg van onze financieel gefixeerde economie. Deze mentaliteit heeft de waarde van huishoudelijk werk ernstig ondermijnd. Dergelijk werk levert veel relationele voordelen op voor gezin en gemeenschap, dat, ook al wordt het niet financieel vergoed, niet minder waardevol is voor welzijn en welvaart van een samenleving. Hoewel vroeger uiteraard niet alles beter was, werd dit gegeven in verleden tijden in samenlevingen vaak meer onderkend. Vandaag de dag zie je in diverse westerse samenlevingen hier en daar een verlangen om in dit domein weer meer terug te gaan naar vroeger. Helaas wordt dit in de weg gezeten door wantrouwen (Jij wilt zeker niet werken!?) en een gebrek aan sociaal kapitaal (De middelen die beschikbaar zijn om relaties op te bouwen, een voorbeeld van een middel is een kerkgemeenschap). Het heroriënteren van de manier waarop werk thuis en in de gemeenschap wordt gezien en gewaardeerd – niet alleen op het niveau van het huishouden, maar zéker ook op beleidsniveau – kan bijdragen tot een omvorming van onze economie naar een relationele economie!

De *gig-economy*, die wordt gekenmerkt door onder andere flexibele arbeidscontracten, is terecht beschreven als een onstabiele vorm van werkgelegenheid voor voltijdwerkers, maar heeft duidelijk voordelen voor deeltijdwerkers, die graag wat extra geld willen verdienen om de huishoudfinanciën te ondersteunen.¹⁷⁶ Er zijn momenteel vijf miljoen *gig workers* in het Verenigd Koninkrijk. Zij vormen tot 30% van de beroepsbevolking in de Verenigde Staten en in het grootste deel van Europa. Flexibel georganiseerd werk kan in zijn huidige vorm de individualistische mentaliteit versterken, maar kan ook een belangrijke hefboom zijn voor huishoudens, in de context van onderling afhankelijke huishoudelijke relaties. Dit niet in het minst, omdat een dergelijke betekenisvolle betrokkenheid bij een huishouden (sociale) zekerheid biedt voor de betrokken personen in het huishouden.

Er wordt op dit terrein echter nog meer gevraagd van de overheid. Nieuwe wettelijke kaders moeten garanderen dat ook flexibele arbeidskrachten sociale zekerheid ervaren en bijvoorbeeld ziektegeld ontvangen. Er is wel gepleit voor nieuwe wetten, in de traditie van de Britse Factory Acts in de jaren 1830 en 1840. Anderen hebben opgeroepen tot een zogeheten “nieuw sociaal contract”, dat bijvoorbeeld de positie van koeriers moest versterken, waarbij zij tegelijkertijd de status van zelfstandige behielden. Naarmate dit soort ideeën worden omgezet in wettelijke veranderingen,

175. Ibid., p.7

176. An Irish Quarterly Review, vol. 108, no. 432, *Christian Ethics & The Future of Work* (Winter 2019).

zullen individuen ervaren, dat het mogelijk is om zinvol werk te verrichten, zonder de druk die vaak gepaard gaat met meer rigide en formele contracten.

Een beter gereguleerde flex-economie is niet de enige weg naar een relationele economie. De COVID-19 pandemie heeft ons laten zien dat er veel mogelijk is op het gebied van regelingen voor werken op afstand en hybride arbeid. Veel werknemers hebben hun voorkeur uitgesproken voor thuiswerk, nadat ze de voordelen ervan ondervonden.¹⁷⁷ Veel bedrijven hebben nu ook de aanzienlijke voordelen onderkend. De denktank Global Workplace Analytics benoemt als voordelen voor werknemers, onder meer minder stress en gevaar van woon-werkverkeer, een betere geestelijke gezondheid, meer creativiteit en meer mogelijkheden voor gezins- en huishoudelijke interacties.¹⁷⁸ Als partners en ouders bijvoorbeeld één of twee uur per dag besparen door niet te pendelen, wordt het voor hen gemakkelijker om bij te dragen aan de verschillende huishoudelijke taken, die nodig zijn voor een gezond huishouden. Werknemers in de VS, kunnen \$2.500-\$4.000 per jaar aan kosten besparen, wanneer zij de helft van de tijd op afstand werken en nog meer als zij het grootste gedeelte van hun werk thuis afhandelen.

De voordelen van thuiswerk voor werkgevers zijn ook aanzienlijk: de gemiddelde werkgever bespaart 11.000 dollar per jaar voor elke werknemer, die voor de helft op afstand werkt. Deze statistieken doen ertoe, niet alleen vanwege de praktische voordelen, maar ook omdat werken op afstand in de toekomst waarschijnlijk alleen maar zal toenemen. Bovendien heeft werken op afstand aanzienlijke voordelen voor de lokale economie en de natuurlijke omgeving. Hierbij kan worden gedacht aan een lagere vraag naar brandstof, het vrijmaken van transportsystemen en het verminderen van de totale CO₂-uitstoot.¹⁷⁹

Vooraf wanneer deze nieuwe vormen van werk worden nagestreefd binnen intergenerationele woonomgevingen en leef regelingen, kunnen zij leiden tot gezondheidsvoordelen voor gemeenschappen en lokale omgevingen. Het belangrijkste doel is, dat door rekening te houden met de noodzaak van het bevorderen en onderhouden van gezonde relaties via flexibelere werkregelingen, de economische activiteit kan worden geheroriënteerd op werkelijk zinvolle en langdurige doelen.

177. Zie www.strath.ac.uk/whystrathclyde/news/studyrevealsmostemployeeswanttokeepworkingfrom-home/

178. Zie deze link voor vele andere voordelen: <https://globalworkplaceanalytics.com/pros-cons>.

179. Zie het artikel van Andrew Barnes uit Nieuw-Zeeland, "I pioneered the four-day week – now it must be used to fight the climate crisis," Wed 29 Jan 2020, www.theguardian.com/commentis-free/2020/jan/30/i-pioneered-the-4-day-week-now-it-must-be-used-to-fight-the-climate-crisis.

NAAR ANDERE VORMEN VAN “RECREATIE”

Duurzame recreatie moet worden gezien als een logische tegenhanger van werk en niet als een ontsnapping daaraan. De realiteit is dat veel van de zeer consumptieve recreatie, die in het Westen plaatsvindt, niets leidt tot iets dat nuttig of zinvol is.

Een van de meest problematische vormen van vrijetijdsbesteding in onze westerse wereld is het frequent, kortdurend reizen naar verre buitenlandse bestemmingen. De CO₂-emissies van de luchtvaart bedragen ongeveer 2,5% van het mondiale totaal,¹⁸⁰ maar zijn verhoudingsgewijs veel hoger in westerse landen, zoals bijvoorbeeld het VK, waar zij ten minste 6,3% bedragen.

Het Bijbelse concept van sabbat is bedoeld om het leven diepgang te geven en menselijke relaties te versterken. Dit levert idealiter een kwaliteit slag op in het werk dat na de sabbat weer wordt verricht en bovendien een grotere solidariteit bij de uitvoering daarvan én de verdeling van de opbrengst. Zonder een gemeenschappelijk doel dat individuen verenigt, is het allermeest waarschijnlijk dat westerse recreatie onevenredig wordt aangewakkerd door het korten termijn doel; “ontsnappen aan de ongemakkelijke realiteit thuis”. Indicatief hiervoor is het feit dat 75% van de Amerikanen zich tijdens een vakantie in de schulden steekt en 62% van de burgers in het Verenigd Koninkrijk voor een vakantie leent of spaart.¹⁸¹ Hierdoor wordt de vakantie mogelijk beroofd van de werkelijke rust waarvoor zij bedoeld was.

De beoefening van de kunsten kan een grote rol spelen, bij het mogelijk maken van “vruchtbare” recreatie. Schilderijen maken, liedjes zingen, gedichten schrijven, nieuwe bedachte maaltijden koken, dansen, sporten, mooie voorwerpen maken, beeldhouwen en diverse andere activiteiten zijn allemaal vormen van recreatie, die voor veel mensen diepe waarde, betekenis en plezier opleveren, zonder het milieu ernstig te belasten. Net als bij, andere onderdelen van de westerse cultuur, is deelname aan de kunsten echter steeds meer uitbesteed, gecommmercialiseerd en/of wegbezuinigd. Als kunstparticipatie echter opnieuw relationeel zou worden opgevat, zou dit de toegankelijkheid van kunst voor mensen van elk inkomensniveau vergroten. Ook kan het de relationele dynamiek binnen gemeenschappen verrijken.

OP WEG NAAR EEN RELATIONELE ECONOMIE

Door deze hele publicatie heen hebben we geprobeerd aan te tonen dat individ-

180. Zie <https://ourworldindata.org/carbon-footprint-flying>.

181. Zie www.forbes.com/sites/learnvest/2017/06/30/most-americans-are-taking-vacations-they-cant-afford.

ualisme leidt tot meer consumentisme, omdat het de bestemming van de mens zoekt in individuele zelfontplooiing. Een andere zienswijze, die mensen in de eerste plaats ziet als relationele wezens resulteert in een ander levensdoel. Namelijk het vinden van vervulling als mens in sociale verbinding en onderlinge betrokkenheid. Zo breng je een ontkoppeling aan in het westerse denken. De zogenaamde gedachte dat geluk en materiële genoegens samenhangen, wordt zo ontkracht. Een opvatting die tot op dit moment onze planeet grote schade toebrengt.

Verder hebben we gezien dat een economisch systeem, dat in de eerste plaats streeft naar het vergaren van meer geldelijk kapitaal op de korte termijn, vaak een toxisch effect heeft op de natuur en op die manier bijdraagt aan klimaatverandering. Het maximaliseren van de waarde van aandelen, een idee dat vooral heeft postgevat in de naoorlogse periode, was op dat moment een logische economische gedachte. Kapitaal was na de oorlog schaars. Op dit moment komen we om in het kapitaal en zijn onze natuurlijke hulpbronnen daarentegen bijna uitgeput.

Daarnaast is het evident dat een economisch systeem gebaseerd op kapitaalvermeerdering, een bredere visie ontbeert op de maatschappij. Dit vraagt om een herwaardering van duurzaam welbevinden. We moeten onze vooronderstellingen over wat belangrijk vinden in ons leven, en dus ook in onze samenleving, ombuigen en gaan nadenken over het werkelijke doel van ons economisch bezig zijn.

Ondanks dat we hebben laten zien in deze publicatie, dat consumentisme problematische effecten heeft voor de planeet, willen we niet suggereren dat mensen simpelweg minder zouden moeten consumeren van hetzelfde. Ook al is dat beter dan niets, het doel zou moeten zijn om minder van de producten en diensten gebruik te maken, die schadelijk zijn voor het milieu. Een van de meest in het oog springende voorbeelden hiervan is “wegwerpmode”. Ook de geplande korte levensduur van producten is een symptoom van een verkeerd georiënteerde economie.

Een meer relationele economie, die de schade aan het milieu zo veel als mogelijk minimaliseert, zal een shift moeten doormaken naar het produceren van kwalitatief hoogwaardige duurzame producten, die in een noodzakelijke vraag voorzien. Dit betekent, voor de consument of leverancier vaak prijsstijgingen. Er is meer geschoolde arbeid nodig, voor het maakproces van één product, wat de prijs opdrijft. Dat consumenten dat tegelijk ook begrijpen, blijkt uit de bestaande markt voor fairtrade producten, die vaak met het oog op een duurzame levensduur zijn ontworpen.

Deze verandering in ons globalistische, economische systeem kan alleen plaatsvin-

den als wij een verandering ondergaan in ons denken. Een nieuwe generatie, die nieuwe en andere normen en waarden zich eigen heeft gemaakt, moet nu opstaan. Alleen dan is een andere economische toekomst mogelijk. In het schetsen van de gevolgen van individualistisch consumentisme voor onze planeet en persoonlijk welbevinden, hoopt deze publicatie een bijdrage te hebben geleverd aan een verandering in hart en hoofd, denken en doen.

IV. CONCLUSIE

12 UITINGEN VAN “VERKEERD DENKEN”

In hoofdstuk 1 werd aangetoond dat inspanningen om “groene” vormen van consumptie te stimuleren, juist problematisch zijn, omdat ze de mentaliteit en het systeem voortzetten die onze huidige klimaatomstandigheden mede hebben gecreëerd.

Als wij de vergaande milieu-uitdagingen, waarmee wij worden geconfronteerd, willen aangaan, is het absoluut noodzakelijk onze eigen denk- en gedrag patronen, kritisch tegen het licht te houden en tegelijkertijd een andere aanpak te formuleren. Deze aanpak zal uiteindelijk geworteld zijn in een Bijbelse visie op de mensheid en de planeet.

In dit document zijn twaalf problematische kwesties in het gangbare denken over klimaatverandering aan een kritische blik onderworpen.

1. Het verband tussen bevolking en klimaatverandering is te eenvoudig geformuleerd:
Meer mensen Meer CO₂ en afval Ecologische ramp
2. Niet elke persoon in de wereld draagt evenveel CO₂ of afval bij, dus er hoeft geen onvermijdelijk direct verband te bestaan tussen bevolkingsomvang, materiële rijkdom en milieuschade.
3. Door het individualisme van de westerse cultuur, wordt rijkdom eerder materieel dan relationeel gemeten.
4. Door wereldwijde toestroom van talent naar het Westen verspreiden schadelijke westerse consumptiegewoonten zich over de wereld. Braindrains laten daarnaast de verantwoordelijkheid voor het behoud van de natuurlijke hulpbronnen van de lage-inkomenslanden over aan degenen met minder opleidingsmogelijkheden, vaardigheden en materiële middelen om actie te kunnen ondernemen om de milieuschade te beperken.
5. Veel landen die beschikken over de meeste biodiversiteit en natuurlijke hulpbronnen, zijn economieën zoals DR Congo, Brazilië of Indonesië. Zij zullen streven naar maximale economische winst op korte termijn door deze hulpbronnen te exploiteren in plaats van ze in stand te houden met het oog op het milieu op lange termijn.¹⁸²

¹⁸². Dit laat onverlet dat ook in die landen er veel mensen en bewegingen zijn die streven naar behoud van de natuur. Hier ligt een grote verantwoordelijkheid in Europa en de VS om het mondiale economische systeem rechtvaardiger te maken.

6. In de westerse wereld zijn productie- en landbouwactiviteiten uitbesteed aan andere landen. Dit maakt het helaas voor westerse mensen makkelijker de gezondheid van de omgevingen en de mensen, die op die plaatsen wonen en werken, te veronachtzamen.
7. Naarmate het Westen steeds individualistischer is geworden, worden rijkdom en welvaart eerder gemeten in termen van iemands individuele portefeuille dan in termen als sociale banden, arbeidsplaatsen of natuurlijke hulpbronnen van een bredere gemeenschap. Deze verschuiving heeft bijgedragen aan toenemende materiële ongelijkheid, sociale fragmentatie en ontevredenheid onder de burgers.
8. Verreweg het meest verraderlijke instrument dat mensen gebruiken in hun pogingen om hun rijkdom te vergroten, is schuld. In het Westen zijn de schulden per individu tot ongekende hoogten is gestegen. Schuld beperkt uiteindelijk de keuzes en vrijheden van mensen, maakt hen minder veerkrachtig in tijden van economisch slechte tijden, persoonlijke ontberingen en zelfs natuurrampen.
9. Naarmate de westerse bevolking ouder wordt, hebben veel regeringen enorme pensioenverplichtingen, die moeten worden betaald uit toekomstige belastinginkomsten. Dit leidt ertoe dat gepensioneerden stéeds meer een beroep zullen doen op particuliere pensioenregelingen, die op hun beurt berusten op het beginsel van de maximalisering van de aandeelhouderswaarde, waarbij de kortetermijnoriëntatie op aandeelhoudersvoordelen vaak ten koste gaat van de duurzaamheid van een onderneming op lange termijn en ook schadelijk is voor de natuurlijke omgeving.
10. De toegenomen toegang tot wetenschappelijke gegevens online en de proliferatie van meningen uit allerlei bronnen heeft ertoe geleid dat sommigen geneigd zijn hun eigen gegevens te verzamelen en hier conclusies op te bouwen. Deze conclusies zijn niet de gangbare opinie, die vaak wordt voorgestaan door autoriteiten die zij niet vertrouwen, waarbij zij tegelijk de gevestigde wetenschappelijke opinie en methode negeren.
11. Hoewel de wereldbevolking sinds 1970 elke 12 jaar met ongeveer 1 miljard mensen is toegenomen, verhullen deze cijfers enorme verschillen tussen de verschillende regio's: “overbevolking” is in de toekomst geen primair probleem voor landen met hoge inkomens. Integendeel, zij zullen een vergrijzende bevolking moeten onderhouden met een krimpende economische basis.
12. Hoewel technologie, waar mogelijk moet worden ingezet om het milieu te verbeteren, kan technologie het probleem van klimaatverandering niet oplossen. Tegelijk moeten de motivaties en relaties van degenen, die de technologie gebruiken, worden verbeterd. Er is een groeiend besef van de milieukosten van onze digitale eetlust, zowel wat betreft schadelijke productieprocessen en een hoog energieverbruik.

12 RELATIONELE ACTIEPUNTEN VOOR DE TOEKOMST

De zaken die in deze publicatie worden uiteengezet, zijn bedoeld om de weg aan te wijzen naar een relationele economie. Hiervoor is een paradigmaverschuiving nodig naar een economie waarin relaties worden erkend – en prioriteit krijgen – als een legitiem doel op zich, in plaats van slechts een middel om tot betere economische resultaten te komen. Deze relationele economie moet zich ook richten op het opbouwen van relaties tussen generaties in de westerse wereld, omdat verschillende van de maatschappelijke problemen die hierboven zijn geschetst, kunnen worden aangepakt met intergenerationale oplossingen. Dit vergemakkelijkt de dynamische integratie van verschillende klimaatbestrijdingsstrategieën in scenario's die zowel individuen, gemeenschappen als lokale omgevingen ten goede komen.

Hieronder volgen twaalf praktische actiepunten, die in hoofdstuk 3 worden voorgesteld en bijdragen aan een relationele economie:

1. Intergenerationeel wonen in bestaande woningen stimuleren en ondersteunen door belastingvoordelen aan te bieden aan huishoudens die voornemens zijn hun woning aan te passen, om dit mogelijk te maken.
2. Organiseer intergenerationale woonvormen in speciaal gebouwde woningen met gedeelde/gemeenschappelijke ruimten (*breakout spaces*), waar ook spontane menselijke interactie kan plaatsvinden.
3. Mogelijkheden bieden voor een echte band met de omliggende omgeving door legitiem woningbezit, in plaats van het aanmoedigen van huren, misschien via huurkoopregelingen of door bewoners aan te moedigen te investeren in een gedeelde woonruimte voor verschillende generaties.
4. Ongebruikte kantoorgebouwen ombouwen tot gedeelde woonruimten voor meerdere generaties, waarbij wordt vermeden uitsluitend geïsoleerde eenpersoonshuishoudens te creëren.
5. Plattelandsgemeenschappen een grotere verbondenheid met en verantwoordelijkheid voor de openbare ruimte geven door hen meer mogelijkheden te bieden om in natuurlijke omgevingen te investeren.
6. Geef stedelijke gemeenschappen een grotere band met en verantwoordelijkheid voor de openbare ruimte door botanische tuinen aan te leggen. Stimuleer projecten voor stadslandbouw, zoals biologische moestuinen en verhoogde bedden en/of bakken op daken.
7. Lokale langetermijninvesteringen in lokale ondernemingen en financiële instellingen aanmoedigen door belastingvoordelen te bieden aan degenen die ervoor kiezen om activa te investeren binnen een bepaalde afstand van hun woonplaats.

8. Stimuleer meer lokale en vertrouwde intergenerationale zorgstructuren zodat professionele verzorgingstehuizen ontlast worden en langzaam minder noodzakelijk worden.
9. Geef financiële prikkels aan degenen die betrokken raken bij intergenerationale zorgregelingen. Zoals ouderen die rechtstreeks voor kinderen, waarvan de ouders niet zelf voor voltijdse kinderopvang kunnen zorgen, in hun uitgebreide familie of gemeenschap, zorgen.
10. Sabbatbeginselen toepassen om de mentale gezondheid te verbeteren, door meer fysieke activiteiten in de buitenlucht aan te moedigen. Dit kan groepsactiviteiten, die CO₂-neutraal of CO₂-negatief zijn, inhouden, zoals buitenactiviteit en sport. Ook het planten en onderhouden van gezonde vegetatie en tot stand brengen van natuurlijke compostproductie kan hieronder vallen. Het hergebruiken van goederen en materialen in “reparatiecafés” kan worden gepromoot en beloond.
11. Flexibele arbeidsregelingen ondersteunen door meer sociale zekerheid om flex-werken heen te bouwen, als een manier om met werk bij te dragen aan meer betekenis, hoop en voldoening.
12. Stimulans bieden om zo thuiswerken en flexibele werkregelingen aan te moedigen, het liefst in samenhang met het aanmoedigen van doelbewuste woonvormen tussen generaties. Dit samen kan leiden tot betere resultaten voor gemeenschappen, lokale economieën en omgevingen.

EINDCONCLUSIE

De relatie tussen de mens en zijn natuurlijke omgeving is complex. Ons antwoord op de vraag hoe om te gaan met de teloorgang van de biodiversiteit en de klimaatverandering die dat tot gevolg heeft, moet weloverwogen zijn en daarom ook reflecteren op dieperliggende oorzaken. Onze reflectie wijst op een probleem met relaties in het westerse denken. Er zijn praktische voorstellen gedaan voor veranderingen gebaseerd op Bijbelse uitgangspunten, die zowel het maatschappelijk als persoonlijk leven beslaan.

Gebaseerd op een allesomvattende visie op het floreren van het leven, benadrukken wij dat zorg voor het milieu en inzet voor een gezond klimaat, één van de meest in het oog springende taken van de nieuwe generatie is. Als we denken vanuit een holistische visie op mens en natuur, is het duidelijk dat het doelbewust verminderen van de menselijke populatie níet het juiste antwoord is op klimaatverandering. Dit betreft een gesimplificeerde oplossing, die voorbijgaat aan de eigenlijke oorzaken van klimaatverandering. Dat is de reden dat hier een visie wordt gepresenteerd, die de mogelijkheid in zich draagt, om de dieperliggende oorzaken van het probleem

aan te pakken, in plaats van symptoombestrijding toe te passen.

Er is ook een systeemverandering in onze economie nodig waarin de bestaande eenzijdige doelen en machtsverhoudingen fundamenteel veranderen. We beschrijven dit in onze publicatie *Van Extractie naar Creatie*.

Wij hebben uiteengezet dat een diepgewortelde cultuur van individualistisch consumentisme de grondoorzaak is van de achteruitgang van onze leefomgeving. Dit veronderstelt dat de vervulling van individuele behoeftes en verlangens, de overkoepelende focus is van de westerse economie en haar sociale instituties. Helaas, de focus op onszelf beschádigt ons, in plaats van dat het onze diepste verlangens stilt, en heeft een schadelijk effect op mens en milieu. Klimaatverandering is de tragische consequentie van deze verkeerde oriëntatie. Een echte oplossing van dit probleem, vraagt om een mentaliteitsverandering, in plaats van simpelweg een achteruitgang van de bevolking.

Vanuit de Bijbelse voorstelling van een relationele God ontsluit zich een hoopvolle visie van een solidaire samenleving. De gezondheid van het milieu, de gemeenschap en het individu worden daarin in samenhang werkelijkheid. In een terugkeer naar de Bijbelse visie op mensen, als personen die wederzijdse verantwoordelijkheid voor elkaar dragen, herdefiniëren we gezonde relaties en betekenisvol leven, als dé bestemming van de mens.

De uitdaging van de klimaatverandering is een van de meest bepalende problemen van de 21ste eeuw. De verandering van het klimaat heeft een hele nieuwe generatie sociale activisten gemobiliseerd, waarvan sommigen tot het uiterste gaan om het publiek en vooral de politieke leiders te confronteren, met de bedreiging die klimaatverandering vormt voor hun toekomst en de planeet als geheel. Vaak wordt in discussies over klimaatverandering opgeworpen dat bevolkingsgroei een schadelijk effect heeft op milieu en klimaat. Een zorgvuldige Bijbelse reflectie op deze kwestie levert echter een genuanceerd en hoopvol beeld op en laat zien dat een betere toekomst voor onze planeet niet los staat van meer focus op menselijke relaties.

DID YOU LIKE WHAT YOU READ?

PLEASE CONSIDER A DONATION!

Your donation has real impact on European Society: every euro donated to Sallux will result in an additional 19-euro subsidy from the European Parliament.

DONATE ONLINE OR BANK TRANSFER

Bank transfer: Rabobank Amersfoort.

Reference: donation Sallux

IBAN: NL75RABO 0153731095

BIC (SWIFT code): RABONL2U

WHAT OTHERS SAY

“Sallux is an excellent and badly needed umbrella body for similar minded Christian organisations all over Europe. It is making a very important contribution to keeping Christian Democracy alive in Europe as a viable political idea.”

David Quinn, Director, Iona Institute, Ireland

“Our collaboration with Sallux has been tremendously fruitful, and we commend them highly for their wise and strategic investment in helping Christians to be more effective as salt and light in the European public square”.

Jonathan Tame, former Director, Jubilee Centre, UK

“Sallux has provided substantial and very valuable support to our promotion of the rights of the family in Europe at the Council of Europe, a 27 Member States wide European institution

NOT FOR SALE

that rules over Human Rights in Europe.”

Maria Hildingsson, former Director, FAFCE, Brussels

“Sallux has supported us to find our way in the European Union and to reach out to European decision makers, and to create our common declaration with the Yezidi and the Turkmen. We thank Sallux for their work.”

Rima Tüzün, Head of Foreign Affairs, European Syriac Union

NEWSLETTER

Register on our website to stay informed about news, events and publications

Since 2011, the activities of Sallux have been financially supported by the European Parliament. The liability for any communication or publication by Sallux, in any form and any medium, rests with Sallux. The European Parliament is not responsible for any use that may be made of the information contained therein.

CONTACT

Sallux | ECPM Foundation

Bergstraat 33

3811 NG Amersfoort

The Netherlands

+31 33 3040012

info@sallux.eu

@Sallux_Official

SalluxThinktank

www.sallux.eu

Towards a Relational Europe